

Hrvatski vojnici u Tridesetogodišnjem ratu

Cvjetović, Dario

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:580366>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-02**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski Fakultet Osijek

Studij povijesti i pedagogije

Dario Cvjetović

Hrvatski vojnici u Tridesetogodišnjem ratu

Diplomski rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Dubravka Božić Bogović

Osijek, 2017.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski Fakultet Osijek

Odsjek za povijest

Studij povijesti i pedagogije

Dario Cvjetović

Hrvatski vojnici u Tridesetogodišnjem ratu

Diplomski rad

Znanstveno područje: humanističke znanosti

Znanstveno polje: povijest

Znanstvena grana: hrvatska i svjetska ranonovovjekovna povijest

Mentor: izv. prof. dr. sc. Dubravka Božić Bogović

Osijek, 2017.

SAŽETAK

Tridesetogodišnji rat (1618. – 1648.) bio je jedan od najbrutalnijih sukoba u cjelokupnoj europskoj povijesti. U njemu su izravno ili neizravno sudjelovale gotovo sve ondašnje europske države. Iako se rat nije vodio na teritoriju tadašnje Hrvatske, mnogo je hrvatskih vojnika otišlo u rat zbog carskog poziva.

Tridesetogodišnji rat obično se dijeli na četiri faze – češko-falačko razdoblje, dansko razdoblje, švedsko razdoblje i francusko-švedsko razdoblje. Hrvatski vojnici sudjelovali su u ratu u svim njegovim fazama i na gotovo svim bojištima.

Hrvatski vojnici borili su se pod stranim zapovjednicima kao što su bili grof Isolano ili Werth te također pod zapovjedništvom hrvatskih plemića od kojih su najpoznatiji Juraj Zrinski i njegovi sinovi Nikola i Petar Zrinski.

Hrvati su imali odlučujuću ulogu u nekoliko bitaka, posebice kod Nördlingena, Breitenfelda i Lützena. Njihov su doprinos cijenili vrhovni zapovjednici vojske Tilly i posebice Wallenstein, koji su nastojali unovačiti što više jedinica Hrvata u svoju vojsku.

Ime Hrvat postalo je time sinonim za lako naoružana konjanika kakvih u ono doba nije bilo u Europi. Hrvati su u tom ratu ostavili trajan dojam vještih i sposobnih ratnika bez obzira jesu li to postigli hrabrim i odlučnim držanjem tijekom bitke ili nemilosrdnim pljačkaškim pohodima koje su provodili između bitaka.

Ključne riječi: Hrvati, Tridesetogodišnji rat, hrvatsko konjaništvo

SADRŽAJ

1. Uvod	5
2. Uzroci Tridesetogodišnjeg rata	7
3. Stanje u Hrvatskoj uoči rata	11
4. Oprema i izgled hrvatskih vojnika	13
5. Početak rata – češko-falačko razdoblje	15
6. Danska faza rata	20
7. Švedska faza rata	24
8. Francusko-švedsko razdoblje rata	46
9. Westfalski mir	54
10. Hrvatski vojnici nakon Tridesetogodišnjeg rata	56
11. Zaključak	58
12. Literatura	59

1. UVOD

Svrha ovog diplomskog rada prikaz je sudjelovanja hrvatskih vojnika u Tridesetogodišnjem ratu (1618. – 1648.). Glavna sastavnica rada bit će prikaz djelovanja hrvatskih vojnika koji su se našli u ratu u kojem su se borili na strani Katoličke lige koja je kao svog glavnog aktera uključivala Habsburgovce. Da bi se bolje razumjela uloga hrvatskih vojnika, također će biti prikazani događaji u širem kontekstu političko-ekonomskih uzroka izbijanja rata i samog tijeka rata o kojem hrvatski vojnici nisu imali pravo odlučivanja, ali čije su posljedice osjećali. Glavna odlika rata bio je njegov značaj kao posljednjeg vjerskog rata koji je vođen u Europi, međutim ta će odlika sve više odlaziti u drugi plan i rat će na kraju postati pozornica za sukob velikih sila u borbi za moć. Hrvatski su vojnici u sam rat doveli svoj sustav borbe koji su razvili u stoljetnoj borbi protiv Turaka. Većinom su služili kao laki konjanici koji su svojim upadima u neprijateljsku pozadinu ometali i otežavali djelovanje protivničke vojske. U to vrijeme nije u drugim vojskama postojao niti jedan rod vojske koji bi se mogao usporediti s djelovanjem hrvatskih vojnika. U jednu ruku čini se gotovo nevjerojatno da jedna ratom opustošena zemlja može dati toliki broj vojnika za ratovanje u dalekim krajevima koji nisu imali izravne veze s Hrvatskom. Dobrovoljce za odlazak u vojsku nije bilo teško naći zato što se, budući daje Hrvatska bila opustošena i osiromašena, na rat gledalo kao izvor prihoda, a bogate njemačke zemlje bile su savršen prostor za pljačku, posebice zato što su hrvatski vojnici uvijek odlazili u izviđanja, gdje su mogli prvi udariti na neprijatelja i tako steći bogat plijen. Postoje naznake da je broj unovačenih vojnika u Hrvatskoj bio oko 10000, a možda i dvostruko pa čak i trostruko veći. Takve je navode nemoguće u potpunosti provjeriti zbog toga što su se u postrojbe s hrvatskim vojnicima novačili i Mađari, Poljaci, pa čak i Talijani. Svi su se oni skupno nazivali Hrvatima, kako zbog toga što su se oblačili na isti način tako i zato što su ratovali na isti način, odnosno na hrvatski način.

Diplomski će rad biti podijeljen u devet poglavlja u kojima će se obrađivati Tridesetogodišnji rat na način da se da prikaz njegovog značaja i utjecaja u europskoj i svjetskoj povijesti te koju su ulogu u njemu odigrali hrvatski vojnici. U prvom poglavlju bit će prikazani i objašnjeni uzroci Tridesetogodišnjeg rata koji su vezani za događaje kao što su pojava protestantizma, novih društvenih odnosa i cjelokupnog razvoja novih nacionalnih država. Drugo poglavlje govori o situaciji na području ondašnje Hrvatske koja se, u prethodnim stoljećima, našla na udaru Osmanskog Carstva. Iako je razdoblje najveće osmanske opasnosti prošlo, ne prestaju provale na teritorij Hrvatske. Preostalo stanovništvo sve više prihvaća vojnički način života koji će ih oblikovati u najsposobnije vojnike Tridesetogodišnjeg rata. Treće poglavlje bavi se

opremom i izgledom hrvatskih vojnika koja je bila također važan čimbenik njihovih uspjeha. Sve od oružja, odjeće pa do nezaobilazne kravate pridonosilo je uspjehu Hrvata u ratu koji je zahvatio gotovo čitavu Europu. Četvrto poglavlje opisuje početne sukobe Tridesetogodišnjeg rata za vrijeme češke pobune i pohoda na Falačku. Hrvati se u tim borbama afirmiraju kao vojnici sposobni za samostalne gerilske akcije u kojima nanose velike gubitke neprijatelju. Peto poglavlje govori o ulasku Danske u rat tijekom kojeg su se hrvatski vojnici borili u postrojbama carske vojske pod zapovjedništvom generala Wallensteina. Šesto poglavlje govori o ulasku Švedske u rat kada je švedski kralj Gustav Adolf u svojem pohodu na Njemačku uspio nekoliko puta poraziti carsku vojsku da bi na kraju poginuo u bitci kod Lützena. Hrvati su se najviše istaknuli u toj bitci i u bitci kod Nördlingena, kao i u brojnim drugim okršajima i borbama. Sedmo poglavlje govori o francusko-švedskom razdoblju rata u kojem se Francuska izravno uključila u rat u Europi. Habsburgovci su se našli u situaciji da polako, ali sigurno gube rat. Hrvati su i dalje uključeni u borbe, ovaj put pod zapovjedništvom Nikole i Petra Zrinskog, dvojice najslavnijih hrvatskih zapovjednika u ratu. Osmo poglavlje iznosi događaje nakon rata u vrijeme potpisivanja Westfalskog mira, kada je situacija u srednjoj Europi riješena za iduća dva stoljeća. Deveto poglavlje sadrži događaje hrvatskih postrojbi nakon rata. Pojedini europski vladari prepoznali su snagu i odanost hrvatskih vojnika te ih uključili u svoje osobne straže.

2. UZROCI TRIDESETOGODIŠNJEG RATA

Kao kod svakog velikog sukoba, uzroci Tridesetogodišnjeg rata (1618. – 1648.) vrlo su raznoliki i kompleksni. Važno je razlikovati vanjske uzroke koji su doveli do samoga rata i unutrašnje, zbog kojih je rat počeo, a koji nisu vidljivi na prvi pogled.

Osnovni uzroci Tridesetogodišnjeg rata bili su slabljenje feudalizma, sazrijevanje uvjeta za razvoj kapitalističkih odnosa u nizu europskih država, a time i pojava nacionalnih država. Iako je Tridesetogodišnji rat u početnoj fazi imao elemente vjerskog rata, bio je u suštini borba između feudalno-katoličke reakcije i novih društvenih snaga oličenih u mladim nacionalnim državama.¹

Glavni prostor na kojem su se odvijali vojni sukobi bilo je područje Svetog Rimskog Carstva Njemačke Narodnosti. Njegova povijest na početku 16. stoljeća obilježena je dvama različitim težnjama. Titulu careva od 1438. godine drži dinastija Habsburgovaca koji u svojoj sveukupnoj politici bitnim smatraju jedino produblјivanje moći i bogatstva svoje vladajuće kuće. Uloga cara i carskog sabora bila je da očuvaju jedinstvo Carstva koje se sve više nalazilo u procesu decentralizacije. Kako Carstvo nije bilo jedinstveno jer je bilo sastavljeno od mnogo neovisnih kneževina i slobodnih gradova koji su dugovali vjernost caru, unutarnja situacija postala je posebice napeta za vrijeme reformacije koja je postala podlogom za iskazivanje nezadovolјstva.

U Njemačkoj se tijekom 16. stoljeća gotovo udvostručio broj stanovništva, što je imalo za posljedicu poskupljenje poljoprivrednih dobara. Dosadašnji feudalni društveni ustroj sve se teže mogao nositi s novim proizvodnim snagama koje su zahtijevale njegov preustroj. Razvoj obrta i manufakture te velika pomorska otkrića koja su doprinijela promjeni postojećih trgovinskih odnosa utirala su put prema industrijskoj revoluciji i razvoju kapitalizma kao temeljnog društvenog ustroja. Svim tim društveno-ekonomskim i političkim promjenama na putu je stajala Katolička Crkva koja je nastojala očuvati svoj dotadašnji položaj. U savezu s njom čvrsto je stajala vladajuća kuća Habsburgovaca koji su također želјeli sačuvati svoje feudalne povlastice. Glavni događaj, koji će značiti prekretnicu u društvenim, političkim i vjerskim odnosima, zbio se 1517. godine kada je svećenik Martin Luther prvi javno istupio protiv pape i Katoličke Crkve. Njegova prvotna namjera bila je reformirati Crkvu koja se više brinula za politička pitanja nego za vjerska, a to se posebice odnosilo na sramotnu praksu

¹ Skupina autora, *Vojna enciklopedija 10 Telesno-Žužul*, Izdanje redakcije vojne enciklopedije, Beograd, 1967., 181. str.

kupovanja visokih crkvenih položaja i oprosta od grijeha. Međutim, kako je njegov pokret snažno osudila kako sama Katolička Crkva tako i pojedini svjetovni vladari, među kojima su bili posebice zastupljeni Habsburgovci Karlo V. (1519. – 1556.) i Ferdinand I. (1558. – 1564.), njegov reformni pokret postao je katalizator za sve društvene slojeve koji su željeli promjenu. Pokušaj reforme Crkve donio je u samom društvu nadu za promjenu i reformu svjetovne vlasti. Crkvene vlasti osudile su Lutherov nauk, no kako se Luther sklonio kod saskog kneza-izbornika koji je prihvatio njegov nauk, ostao je pošteđen veće kazne. Car Karlo V. pokušao je riješiti novonastalu situaciju tako što je 1530. godine sazvao Augsburški sabor na kojem su potvrđene prvotne odluke pape. Lutherov nauk, svi njegovi pristaše i pripadnici izopćeni su iz Crkve i Carstva, što je bilo prvi puta da je jedno cijelo političko i vjersko tijelo stavljeno izvan zakona.

Nova vjera, od tada nazvana protestantizam, u svoje redove primala je sve više pristaša od kojih su najznačajniji pojedini njemački knezovi i biskupi. Svi su se oni 1531. godine okupili u Schmalkandski savez s ciljem da se obrane od mogućeg ratnog sukoba s carem. Tajratni sukob odgađan je zbog vanjske prijetnje koja je dolazila od Francuske i Osmanskog Carstva. Tek je nakon mira u Crepyu, zaključenog s Francuskom (1544.) i u znaku katoličke protureformacije koja se podudara s početkom koncila u Trentu (1545.), Karlo V. procijenio da je došao trenutak za vojnu intervenciju.² Time je započeo Schmalkaldenski rat koji se vodio od 1546. do 1547. i u kojem je car uspio ostvariti potpunu prevlast, porazivši sve svoje protivnike. Međutim, Karlo V. odlučuje se na neočekivan kompromis i na kraju priznaje luteranskim protestantima pravo na vjeroispovijest.

Prvotni ratni sukobi razriješeni su Augsburškim mirom (1555.) koji je prihvatio načelo čija je zemlja njegova je vjera. To je značilo da su podanici koji su bili druge vjeroispovijesti morali odseliti ako je njihov vladar bio protestant ili katolik. Također, ako je biskup-knez prešao na protestantizam izgubio je i duhovnu i svjetovnu službu. Ta je odredba postala krajnje nepopularnom među svim staležima, te su se protiv nje borili sve do 1648. godine.

Ambicija Karla V. da pod svojom vlašću okupi najveći dio Europe bila je u stalnom sukobu s njegovom politikom katoličke protureformacije. Dvije politike postale su toliko neuskладive da na kraju trajni vjerski mir nije postignut, a Karlova vladavina našla se u sukobu s ostalim zemljama, posebice Francuskom, koje nisu željele jaku habsburšku vlast. Nakon Karlove

²Jean-Francois Noël, *Sveto Rimsko Carstvo*, Barabat, Zagreb, 1998., 78. str.

abdikacije (1556.) dolaze na vlast Ferdinand I. (1556. – 1564.) pa Maksimilijan II (1564.– 1576.), koji usprkos poteškoćama uspijevaju održati ravnotežu između katolika i protestanata.

Prihvatanjem protestantizma, Habsburgovci su uklonili religiju kao izvor sukobljavanja te promovirali značajan stupanj zajedničkog življenja među različitim narodima, kao što je to bio slučaj u Šleskoj, gdje su luterani i katolici naizmjenice koristili iste crkve nedjeljom. Umanjivši vjerske napetosti, osiguravali su lojalnost i podršku protestantskih staleža u stalnoj borbi sa stranim neprijateljima Monarhije. Sve se to promijenilo s nastupom katoličke protureformacije. Reforma i obnova Katoličke Crkve u drugoj polovici šesnaestog stoljeća nametnule su snažno nastojanje da se preobrate milijuni kršćana koji su postali protestanti.³

U doba vladavine Rudolfa II. (1576.– 1612.), dolazi do promjene u politici vjerske tolerancije koja više nije bila potrebna caru. Augsburški mir predstavljao je u svojoj biti privremeno primirje, a ne konačno rješenje za trajan mir između katolika i protestanata. Caru je bila potrebna financijska i politička podrška protestanata dokle god je postojala vanjska opasnost za Carstvo u vidu napredovanja Osmanlija.

Svoj vrhunac prodora u središnju Europu, Osmansko Carstvo postiglo je krajem šesnaestog stoljeća. Poraz u bitci kod Siska 1593. godine označava konačan početak nezaustavljivog pada moći Osmanskog Carstva. Dugi rat protiv Osmanlija (1593.– 1606.) koji je potom uslijedio nije doveo do nekih zapaženijih vojnih uspjeha niti za jednu od uključenih strana. Njegova je posljedica prvenstveno politička, jer su Žitvanskim mirom potpisanim 1606. godine Osmanlije počeli kršćansku stranu smatrati ravnopravnom. Osmanski sultan Ahmed I. (1603.– 1617.) priznao je Rudolfu carsku titulu. Opasnost od novih sukoba s Osmanlijama još je uvijek postojala, ali više nije bila toliko kritična da bi prijetila opstanku Carstva. Samim time caru Rudolfu više nije trebala pomoć protestantskog plemstva te je započeo s primjenom protureformacije.

U doba Rudolfa II., kojeg su odgajali jezuiti, počela je velika katolička reakcija, čiji je centar bilo Bavarsko Vojvodstvo, a koja je djelovala pomoću Družbe Isusove koja je u čitavoj Njemačkoj tada osnivala škole, posebice one za odgoj plemstva. Godine 1608. car je odbio ponovno potvrditi religijske odredbe mira u Augsburgu.⁴

³ Čarls Ingrao, *Habsburška Monarhija 1618.-1815.*, Centar za regionalizam, Novi Sad, Zadruga Res Publica, Beograd, 2014., str. 26.

⁴ Slaven Bertosa, *Svjetska povijest modernog doba (XVI. – XIX. stoljeće): s posebnim osvrtom na Apeninski poluotok*, Profil International, Zagreb, 2004., 76. str.

Rudolf je kraljevskim ediktom u Ugarskoj 1604. godine katoličanstvo proglasio jedinom dopuštenom religijom, ali je taj brzoplet korak izazvao oštru reakciju. Sedmogradski plemić kalvinističke orijentacije Stjepan Bocskai poveo je opći ustanak, istaknuvši kao cilj ne samo promjenu vjerskih prilika nego i jačanje utjecaja staleža. Čete Bocskaijevih hajduka uspjele su poraziti carsku vojsku te su stigle na granice Moravske, ali uz aktivnu pomoć Turaka. Upravo zbog svog savezništva s nevjernicima Bocskai nije naišao na očekivanu potporu staleža Češkog kraljevstva. Naprotiv, udružena češko-šleska vojska potisnula je Bocskaija natrag u Ugarsku. Tada Turci obnavljaju neprijateljstvo pa carski predstavnici moraju s Bocskaiem sklopiti mir (Bečki sporazum, 1606.) u okviru kojega je ugarskim staležima zajamčena puna vjerska i politička sloboda. Umjesto Rudolfa potpisnik je bio njegov brat, nadknez Matija, a sam Rudolf odbijao je priznati punovažnost sporazuma.⁵

Vladavinu cara Matije (1612.– 1619.) obilježavaju dinastički sporovi unutar habsburške kuće koja također raspiruje vjerske rasprave.

Pod zaštitom palatinskog izbornog kneza, glavni protestantski Reichsstände udružuju se u Evangelički savez (1608.), na koji odmah odgovara Katolički savez (1609.), kojem je na čelu bavarski izborni knez. Carstvo je odsada spremno na jedan novi politički i vjerski sukob.⁶

⁵ Skupina autora, *Povijest Češke od seobe Slavena do suvremenog doba*, Sandorf, Zagreb, 2014., str. 250.

⁶ Jean-Francois Noël, *Sveto Rimsko Carstvo*, 80. str.

3. STANJE U HRVATSKOJ UOČI RATA

Dugi rat (1593.– 1606.) protiv Osmanlija sveo je Hrvatsku na „ostatke ostataka“ koji su se našli u nezavidnom položaju. Bitkom kod Siska 1593. zaustavljeno je nadiranje Osmanskog Carstva na hrvatski prostor, iako će proći gotovo cijelo jedno stoljeće dok se hrvatske zemlje u potpunosti ne oslobode. Tijekom stoljeća ratovanja s Osmanlijama hrvatski vojnici preuzeli su određene njihove karakteristike. Nakon što je prvotna navala Osmanlija jenjavala, habsburški dvor odlučio je na prostoru na kojem Hrvatska graniči s Osmanskim Carstvom stvoriti zasebnu političku, društvenu i gospodarsku tvorevinu koja se nazivala Vojna krajina. Cjelokupni zadatak Vojne krajine bio je da se u potpunosti posveti ratu i njezini stanovnici samom vojničkom zvanju za obranu od Osmanlija. Međutim, uskoro su ti isti vojnici počeli biti upotrebljavani za habsburške ratne pohode u Europi, koja je vještinu hrvatskih vojnika posebice dobro upoznala za vrijeme Tridesetogodišnjeg rata. Naučivši svoje vojničko znanje u stalnom sukobu s lakim osmanskim konjanicima, akindijama, hrvatski konjanici donijeli su u Europu novi sustav ratovanja koji se sve do tada vodio na hrvatsko-osmanskoj granici. Iznenađni napadi iz šuma ili močvara u neprijateljsku pozadinu doveli su do toga da nije bilo kvalitetne obrane protiv Hrvata.

Kako su se vjerski sukobi u Europi zaoštravali, tako su se sve više njihove posljedice osjetile i u samoj Hrvatskoj. Položaj Hrvatske na granici s Osmanskim Carstvom uvjetovao je to da je sama reformacija postigla neznatne rezultate. Kako je u Ugarskoj protestantizam puno bolje bio prihvaćen, odluka cara Rudolfa da nametne katoličanstvo u svim zemljama kojima je vladao te dodatne odgode u izboru ugarskog palatina doveli su do bune u Ugarskoj 1606. na čelu sa Stjepanom Bocskaiem.

Nakon što je sklopio savez s Osmanlijama, Bocskai je zatražio i od hrvatskog plemstva da ga prizna svojim vladarom. Budući da je hrvatsko plemstvo odbilo njegov zahtjev, a Hrvatski sabor donio odluku da se iz Hrvatske protjeraju svi krivovjerci, Bocskai je na Hrvatsku poslao vojsku koju je vodio Grgur Németh. Međutim, tu je vojsku hrvatska vojska na čelu s banom Ivanom Draškovićem (1596. – 1607.), Franjom Batthyányjem i Jurjem Zrinskim odbacila preko Dunava.⁷

Car Rudolf II. 1605. godine predao je vojne i civilne poslove u Ugarskoj svome bratu Matiji II., koji je na kraju uspio sklopiti mir s Bocskaiem u Beču 1606. godine kojim je vraćena

⁷ Skupina autora, *Povijest Hrvata od kraja 15. stoljeća do kraja Prvoga svjetskog rata*, Školska knjiga, Zagreb, 2005., 106. str.

sloboda vjeroispovijesti i podijeljena amnestija pobunjenicima. Zaključeno je da će Ugarski sabor sam birati palatina s kojim će car razmatrati poslove u Ugarskoj.

Hrvatski sabor uglavnom je prihvatio njegove točke, a strogo se ogradio samo protiv slobode vjeroispovijedanja pa čak izrazio i želju da se zadrži Rudolfov članak XXII. iz 1604. godine. Zahtjev je Hrvatskog sabora utoliko uvažen da je sloboda vjeroispovijedanja ostala ograničena samo na Ugarsku. Nešto kasnije sankcionirao je kralj Rudolf zaključak Hrvatskog sabora o isključivom priznanju katoličke vjere unutar granica Hrvatske i Slavonije (16. siječnja 1608.) i taj je zatim proglašen na saboru zakonom. Tako je Hrvatsko Kraljevstvo dobilo zasebni vjerski zakon, potpuno oprečan ugarskom.⁸

Određeno je i to da vrhovni blagajnik, dostojanstvenici i vojni zapovjednici u Ugarskoj i Hrvatskoj smiju biti samo pripadnici domaćeg plemstva, bez obzira na vjeru. Bocskai je zadržao Erdelj i neke od susjednih ugarskih županija. Međutim, ako bi umro bez muških potomaka, te bi zemlje pripale kralju. Hrvatski sabor prihvatio je sve točke sporazuma osim one o slobodi vjeroispovijesti.⁹ Međutim, ubrzo se pokazalo da car Rudolf i nije baš voljan prihvatiti do kraja ove mirovne odredbe.

U isto vrijeme trajao je Dugi rat protiv Osmanskog Carstva (1593.– 1606.) kojim je potom zaustavljeno daljnje napredovanje Osmanlija prema hrvatskim zemljama i time prema Zapadu. Potpisivanjem mira na ušću rijeke Žitve (1606.) na 20 godina, odlučeno je da svaka strana zadrži u ratu osvojena područja te je također odlučeno da prestanu pljačke i provale preko granice. Bio je to prvi ravnopravni mir koji je potpisan s Osmanskim Carstvom. Car Rudolf II. oslobođen je plaćanja godišnjeg danka te je utvrđen jednokratni dar od 200000 dukata sultanu. Hrvatska je, prema odredbama toga mira, uspjela zadržati Petrinju, Moslavinu, Čazmu i krajeve južno od Kupe, Goru i Hrastovicu. Samim time počinje postupno opadanje moći Osmanskog Carstva i postupna stagnacija osvajačkih pohoda jer sve do 1663. godine nije bilo većih ratnih sukoba između dvaju velikih carstava.

⁸Ferdo Šišić, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1962., str. 289.

⁹ Skupina autora, *Povijest Hrvata od kraja 15. stoljeća do kraja Prvog svjetskog rata*, 106. str.

4. OPREMA I IZGLED HRVATSKIH VOJNIKA

Tijekom 16. stoljeća turske provale na prostor hrvatskih zemalja doživjele su svoj vrhunac. Osmanski vojnici koji su bili nositelji takvih provala nazivali su se akindije i gotovo su isključivo bili konjanici. Njihova je zadaća bila da neprestanim pljačkaškim napadima oslabljuju gospodarski i populacijski potencijal zemalja koje su trebale doći pod vlast sultana. Da bi se bolje obranili od njihovih napada, hrvatski vojnici zaduženi za obranu prihvatili su djelom naoružanje i taktiku osmanskih vojnika, a usput i način odijevanja.

Sedamnaesto stoljeće dovelo je postupno do poraza i povlačenja Osmanlija za koje su u velikoj mjeri zaslužni i hrvatski vojnici. Prostor na granici Osmanskog Carstva i Hrvatskog Kraljevstva postao je ogromno bojno polje na kojem su najznačajniju ulogu imali konjanici. Uloga konjaništva tijekom povijesti bila je napadačka, a na prostoru hrvatskih zemalja bilo je potrebno konjaništvo koje bi se moglo jednako dobro snalaziti i u obrani. U tolikoj je mjeri hrvatsko konjaništvo bilo drugačije od konjaništva ostalih europskih vojski.

Glavno oružje hrvatskih konjanika bila je arkebuza zbog koje su i sami konjanici dobili naziv arkebuzari. Arkebuza je bila posebno namijenjena puška za konjanike. Od ostalog vatrenog oružja nosili su po dva ili više pištolja koje su mogli tijekom jahanja napuniti čim bi ih ispalili. Od hladnog oružja nosili su sablju koju su preuzeli od turskih vojnika ili poseban mač namijenjen probijanju oklopa. Također su koristili razne vrste sjekira i buzdovana namijenjenih bliskoj borbi. U rijetkim prilikama neki su nosili i koplja.

U Tridesetogodišnjem ratu nije bilo standardiziranih uniformi nego su se vojnici sami brinuli za odjeću kako su mogli. Pojedini zapovjednici određivali su posebne oznake po kojima su se mogli raspoznati prijateljski od protivničkih vojnika. Hrvatski konjanici preuzeli su dijelove turske nošnje u svoju svakodnevnu odjeću.

U poznatoj periodičnoj publikaciji koja se bavila i Tridesetogodišnjem ratom, „Theatrum Europeum“, tiskanoj između 1662. i 1738. godine, navodi se kako su Hrvati nosili modre ili tamne dolame, crvene kabanice i crvene hlače, ukrašene srebrnim gumbima te srebrnim

zlatnim ili crnim gajtanima. Imali su visoke krznom optočene kape ukrašene srebrnim perima ili čelenkom.¹⁰

Iako takav službeni opis izgleda hrvatskog konjanika pruža mogućnost da se o njima da neki generalni zaključak, ipak ga treba uzeti s dozom skepse. Tijekom dugotrajnog ratnog sukoba kao što je Tridesetogodišnji rat može se pretpostaviti da su pojedini vojnici, pa tako i Hrvati, dolazili do raznih vrsta opreme i naoružanja, bilo putem pljačke i zarobljavanja neprijateljskog oružja ili običnom kupovinom. Ako je postojala mogućnost da se na bilo koji način nabavi neki bolji dio opreme, svakako se iskoristio.

Poseban dio odjeće koji se osobito isticao kod Hrvata bio je svileni šal koji su nosili oko vrata, preteča kravate. Hrvati su također nosili i svilene pojaseve. Naviku nošenja svilenih pojaseva donijeli su sa sobom Osmanlije. Njima je svila imala praktičnu ulogu kao zavoj kojim su se služili za zamatanje rana i zaustavljanje krvarenja.

Hrvati su bili jedinstveni po tome što su preuzeli taj običaj tijekom Tridesetogodišnjeg rata. Budući da su služili u izviđanju neprijateljskih položaja, ako bi kojim slučajem bili ranjeni, takvim šalom mogli su brzo previti ranu do prigode u kojoj bi osigurali bolju skrb. Medicina u 17. stoljeću nije bila razvijena, a u samom ratu situacija je bila još gora. Obično bi kao liječnici služili briači koji su, u tom pogledu, više bili ranarnici. Oni bi se uglavnom pobrinuli za visoke časnike, dok su se obični vojnici, kada bi bili ranjeni, uglavnom snalazili kako su znali i mogli. U svakom slučaju, imati nešto kao svileni šal za podvezivanje moglo je biti pitanje života i smrti jer je svaka sitnica mogla značiti razliku.

Posebno mjesto u opremi hrvatskih konjanika pripada naravno njihovom najvažnijem dijelu, samom konju. Konji su bitna značajka koja doprinosi tome hoće li sami konjanici biti uspješni u svom pothvatu. Najbolja taktika u zaustavljanju napada konjanika bilo je ubiti samog konja. U slučaju da je jahač bio teško oklopljen, za njega je to značilo gotovo sigurnu smrt jer se nije mogao tako dobro kretati pješice kao što je to mogao na konju. Nije bilo isključeno da tijekom bitke konjanici promjene i do nekoliko konja. Uzdržavanje konja bilo je skupo jer se konjanik sam za njega brinuo od svoje vlastite plaće.

¹⁰Tomislav Aralica, *Hrvatski ratnici kroz stoljeća, Oprema, oružje odore hrvatskih ratnika od oko 800. do 1918. godine*, knjiga 1., Znanje, Zagreb, 2006., 114. str.

Hrvati su svoje konje nabavljali iz lokalnih područja iz kojih su dolazili. U Hrvatskoj su se konji uzgajali u Posavini i Podravini, a ako se tamo ne bi mogli nabaviti, kupovali su ih u Mađarskoj i Turskoj. Cijenili su izdržljive, lake konje koji su imali male potrebe za hranom te su bili u stanju podnijeti velike napore. No, kao i kod ostale opreme, ako ne bi mogli naći što su tražili, bio je dobar i svaki drugi konj do kojeg bi došli.

5. POČETAK RATA – ČEŠKO-FALAČKO RAZDOBLJE

Do konačnog početka rata dolazi u Češkoj. Češko i njemačko plemstvo zajedno se izborilo za svoje pravo na protestantsku vjeroispovijest kada im je car Rudolf II. udijelio vjersku slobodu. Protestantski su staleži zauzvrat financijski podržali cara u borbi protiv Osmanlija. Međutim, kada je prijetnja izvana zaustavljena Žitvanskim mirom 1606. godine, vjerske nesuglasice u Carstvu ponovo su zadobile na važnosti te je ratni sukob postajao sve izgledniji.

Matija II. napustio je Prag zbog kuge i otišao u Beč, koji je postao novo središte Carstva. Ostavio je u Pragu svoje administrativne službenike da provode njegovu politiku protiv protestanata. Službenici koje je ostavio počeli su provoditi njegovu protureformacijsku politiku usprkos tome što je još bio važeći dogovor s protestantima. Sve je više dolazilo do sukoba s češkim i njemačkim protestantskim plemstvom.

Kako car Matija nije imao djece, odlučio je imenovati svog strica Ferdinanda II. (1619. –1637.) za češkog i hrvatsko-ugarskog kralja. Ferdinand je bio gorljivi katolik i nastojao je uvesti katoličanstvo u sve zemlje u kojima je vladao. Uspio je osigurati potporu i savezništvo Španjolske, zatim Bavorske i njezinog vladara Maksimilijana i čak ga je podržala i jedna protestantska država, Saska. Njegova politika dovela ga je u sukob s češkim protestantskim plemstvom. Iako je pozadina sukoba bila vjerska, zapravo je jedan od temeljnih uzroka bio nacionalni. Češko plemstvo nastojalo je za svoju zemlju steći neovisnost kakvu je izborilo u husitskim ratovima, dok je u samoj Ferdinandovoj prokatoličkoj politici bilo i primjese apsolutizma kojim se htjelo Češku pretvoriti u nasljedne zemlje habsburške kuće i tako ukinuti zaseban položaj koji je imala kao Češko Kraljevstvo.

Česi kao cjelina, tj. tadašnji politički staleži, nastoje nadovezati na svoju prošlost, nastoje naglasiti svoja politička prava samostalnosti i nezavisnosti, iako nikome nije dolazila niti misao da se sasvim otrgne od ustanove moćnog Njemačkog Carstva, koje je onda bilo jednako osjećaju pripadnosti srednje Europe u jedan blok. Ali, unutar tog carstva tražili su i Česi, odnosno Češko kraljevstvo održanje svoje političke slobode, koje se najviše odrazilo u posebnom češkom vrhovništvu, a to se opet duboko zrcalilo u pravu slobodnog izbora češkog kralja, odnosno češkog kneza izbornika.¹¹

¹¹ Slavko Pavičić, *Hrvatska ratna i vojna povijest*, Nakladničko i trgovačko društvo Mato Lovrak, Zagreb, 1998., 128. str.

23. svibnja 1618. godine protestantski su plemići kroz prozor starog dvorca u Pragu izbacili poslanike cara, što je u Češkoj dovelo do otvorene pobune protiv Habsburgovaca.

U ljeto se pobunjenicima pridružuju Šleska, Lužice i Gornja Austrija. Do sljedeće godine pridružile su im se Moravska i Donja Austrija. Pobunjenici predlažu vođi Protestantske unije, falackom knezu Friedrichu V., da prihvati češku krunu. U međuvremenu, savojski vojvoda Karlo Emanuel šalje u Češku 2000 plaćenika pod zapovjedništvom grofa Ernsta Mansfelda, koja s pobunjenicima zauzima važnu tvrđavu Pilsen (Plzen).¹²

Carska se vojska u tome vremenu nalazila u Istri i Furlaniji, gdje se bio vodio Uskočki rat (1615. –1617.). Hrvatski vojnici koji su se borili u njemu nisu imali dovoljno vremena ni da odu svojim kućama kada je stigla naredba da krenu prema Češkoj. Carski zapovjednik vojvoda Bucquoy imao je pod svojim zapovjedništvom 30000 vojnika te je zatražio dodatne snage s kojima bi krenuo u Češku. Kako je bio blizu Hrvatske, pod njegovim zapovjedništvom bilo je nekoliko tisuća lakih hrvatskih konjanika. Hrvatski sabor proglasio je opću insurekciju jer su sve raspoložive snage iz Vojne krajine već bile u pokretu, nakon što je Ferdinand II. zatražio pomoć od njega.

Sam rat u Češkoj krenuo je isprva u korist pobunjenika, kada je grof Thurn krenuo sa svojom vojskom iz Češke u opsadu Beča. Bucquoy je uspio brzo dovesti vojsku do Češke i tako je 10. srpnja 1619. godine porazio pobunjenike kod Zablatha u južnoj Češkoj, prvenstveno zahvaljujući hrvatskom lakom konjaništvu. Sudjelovanje hrvatskih vojnika tako je službeno zabilježeno samo u toj bitci, premda se sa sigurnošću može reći da to nije bio jedini slučaj gdje su upotrijebljeni. Za Hrvate rat u bogatim zemljama poput Češke, a kasnije i same Njemačke, bio je prilika za zaradu pomoću pljački koje su provodili ometajući neprijateljsku pozadinu. Kako je sama Hrvatska bila opustošena i osiromašena u stalnom ratu s Osmanlijama, za hrvatske vojnike rat je u tim bogatim predjelima postao posao kao svaki drugi.

Daljnje je ratovanje u Češkoj privremeno obustavljeno pobunom erdeljskog grofa Gabora Bethlena, koji je uspio 5. rujna 1619. zauzeti Košice, glavni grad istočnih ugarskih provincija. Ugarski je sabor potom proglasio Gabora zaštitnikom Ugarske. Svi ti uspjesi pridonijeli su tome da je Friedrich V. prihvatio ponudu češkog plemstva 28. rujna. Carski zapovjednici

¹²Velimir Vukšić, „Na vječnom putu borbe i opstojnosti.Hrvatska vojska kroz povijest (XX. dio) Tridesetogodišnji rat (1617. – 1648.)“, *Hrvatski vojnik*, rujna 1997., 85. str

opozvani su iz Češke, međutim došlo je do nenadanog povlačenja Bethlena i njegovih snaga tako da su operacije u Češkoj ubrzo nastavljene.

Novi češki kralj Friedrich V. (1619.– 1620.) nije se sasvim dobro snašao u svom novom položaju. On je bio vođa Protestantske unije i kao zet engleskog kralja uživao je potporu Engleske u svom pothvatu, međutim bio je slab vladar koji nije u potpunosti shvatio u kakvu se to situaciju dao uvući.

Carska vojska pod zapovjedništvom Boucquoya udružila se s bavarskom vojskom Maksimilijana Bavarskog, vođe Katoličke lige, u Donjoj Austriji te je ukupno brojala približno 50000 ljudi te potom krenula u prodor u Češku. Češka vojska sastojala se od 30000 vojnika koji su bili slabo opremljeni i veći su dio vremena gladovali. Češki saveznici Bethlen i anhaltski knez poslali su pomoć u ljudstvu, međutim njihove postrojbe na prvi su se nagovještaj carske vojske dale u bijeg i time je Friedrich V. bio prisiljen pouzdati se u domaće postrojbe.

Do odlučujuće bitke dolazi 8. studenog 1620. godine na Bijeloj Gori. Nakon samo nekoliko sati, udružene vojske Katoličkog saveza uspjele su savladati češke, falačke i mađarske čete čiji su se vojnici nakon početnih okršaja dali u bijeg. Friedrich V. pobjegao je iz Praga s grofom Turnskim u Moravsku, ostavivši čak i svoju krunu.

Bitka nije morala u tolikoj mjeri biti presudna za Friedricha V. da ga nije toliko obuzela malodušnost te se dao u bijeg. Položaj grofa Mansfelda još je bio čvrst u Pilsenu i mogao se uspješno suprotstaviti carskim četama, a sam je Bethlen još uvijek imao priliku poslati novu vojsku u pomoć. No na kraju je sudbina Češke za sljedećih 300 godina odlučena u prvoj velikoj bitci Tridesetogodišnjeg rata. Carska presuda preostalim pobunjenicima bila je oštra i nemilosrdna. Svi preostali češki, moravski i šleski velikaši koji su ostali pošteđeni morali su se bezuvjetno predati, a svaka naznaka daljnje češke nezavisnosti bila je ukinuta.

Sudjelovanje Hrvata u bitci nije službeno zabilježeno, premda se sa sigurnošću može reći da su bili prisutni. U jednoj epizodi rata mogu se vidjeti naznake djelovanja hrvatskih konjanika koji su koristili gerilsku taktiku. Naime, u noći prije početka bitke, zabilježen je iznenadni napad na tabor mađarskog konjaništva. Mađari su bili opremili veliku postrojbu konjanika koja se sastojala od teških i većim djelom oklopljenih husara i manjim djelom lakog konjaništva. Bili su ustrojeni više za bitku nego za gerilski rat. Napad se dogodio iznenada i noću, tako da Mađari nisu uopće bili u mogućnosti utvrditi ni tko ih napada niti se uspješno obraniti. Taj

tipičan napad imao je sva obilježja djelovanja lakog hrvatskog konjaništva koje bi u brzom naletu uzelo i opljačkalo sve što se može nositi, posebice hranu i konje, a zapalilo i uništilo sve ostalo. U svakom slučaju, to se može uzeti i kao jedan od razloga brzog sloma mađarskih konjanika, koji nakon povlačenja čeških vojnika nisu uspjeli pravovremeno reagirati u samoj bitci idućeg dana.

Nakon prestanka vojnih operacija u Češkoj, carska vojska nastavila je put prema Falačkoj. Friedrich V. pobjegao je u Sasku gdje je nastojao nagovoriti saske staleže na nastavak rata protiv cara, ali oni su to odbili.

U kasno ljeto 1621. godine vojska Katoličke lige pod zapovjedništvom carskog generala Tillyja krenula je prema središtu protestantskog pokreta, Gornjoj Falačkoj. Mansfeld je još uvijek držao položaj kod grada Pilsena, međutim kada je pošao u Falačku k Friedrichu po pomoć, njegovi vojnici koji su ostali čuvati grad predali su ga carskoj vojsci. Mansfeld je u Falačkoj uspio sakupiti 20000 vojnika plaćenika.

U Falačku su s Tillyjem pošli i hrvatski vojnici koji su se našli među carskom vojskom. Njihova je zadaća bila da ometaju neprijateljske komunikacije, upadaju u pozadinu i izviđaju položaje protivnika. Ta im je uloga savršeno odgovarala zbog činjenice da je za to trebalo dosta hrabrosti i samoinicijative te sposobnost djelovanja izvan zapovjednog lanca. Samim time hrvatski konjanici prvi su dolazili u kontakt s domaćim stanovništvom koje još nije u potpunosti iskusilo ratne strahote. U takvim prilikama nastajale su priče o Hrvatima kao nemilosrdnim i neranjivim pljačkašima koji su sposobni počinuti grozna djela prema domaćem stanovništvu, iako u svojoj surovosti nisu bili različiti od ostalih vojnika.

Hrvatski sabor sazvan je i naredio je novačenje po jednog vojnika na svakom dimu i pozvao plemiće da se jave u vojsku. Na taj poziv odazvaose grof Juraj Zrinski, otac puno poznatijih Nikole i Petra Zrinskog, koji će također sudjelovati u Tridesetogodišnjem ratu na njegovom samom kraju, i pukovnik Isolani sa svojim hrvatskim konjaničkim postrojbama.

Zima između 1621. i 1622. godine iskorištena je za jačanje uključenih vojski kroz saveze koji su se međusobno sklapali. Friedrich V. uspio je sklopiti savez s badeskim markgrofom Georgom i vojvodom Christianom od Braunschweiga koji su sa svojim vojskama bili odlučni suprotstaviti se carskoj vojsci pod zapovjedništvom Tillyja. Sam Tilly uspio je dobiti pomoć od Španjolske, koja je poslala caru vojsku pod zapovjedništvom generala Spinole.

27. travnja 1622. godine udružene vojske Mansfelda, Christiana i Geoga uspjele su poraziti carsko-španjolsku vojsku kod Weislocha te su se Tilly i Spinola bili prisiljeni privremeno povući. No, protestantska strana nije uspjela iskoristiti svoju prvotnu pobjedu jer su na kraju bili prisiljeni razdvojiti svoje snage u potrazi za hranom. Za to vrijeme Spinola s dijelom španjolske vojske kreće prema Nizozemskoj da uguši tamošnju pobunu protiv Španjolaca, a zapovjedništvo nad preostalim 11000 španjolskih vojnika preuzima general Córdoba.

Udružena carsko-španjolska vojska na kraju je uspjela poraziti protestantsku vojsku Geoga Badenskog i Mansfelda 6. svibnja 1622. kod Wimpfena. Sljedećom pobjedom 20. lipnja kod Höchst, kada je poražena vojska Christiana od Braunschweiga, protestantske snage bile su posve razbijene te su se ostaci protestantskih vojski krenuli povlačiti. Christian se prvotno povukao u Alzas da bi se sljedeće godine pridružio Mansfeldu u ratu protiv Španjolaca u Nizozemskoj. Carsko-španjolske snage krenule su u opsadu i postupno zauzimanje gradova Heidelberga i Mannheima, čime su borbe u Falačkoj završene kompletnom carskom pobjedom.

Nema konkretnih zapisa o sudjelovanju hrvatskih vojnika i postrojbi u navedenim bitkama, premda su oni svakako bili dio Tillyjeve vojske. Njihova je zadaća bila da izviđaju protivničke položaje i udaraju na neprijateljske snage kada su bile dezorganizirane. Jedina značajnija zabilježena epizoda zbilja se kod zauzimanja grada Heidelberga, kada su Hrvati na konjima preplivali rijeku Neckar i prodrli kroz predgrađa u sami grad, dok su za njima krenule ostale postrojbe carske vojske.

Iako se Friedrich V. pokušao pomiriti s carem Ferdinandom II., njegova nastojanja nisu naišla ni na kakav odjek kod cara, te je Friedrich na kraju bio prisiljen potražiti utočište u Nizozemskoj, nadajući se pomoći koja bi mogla doći iz Engleske. Car Ferdinand II. učvrstio je zauzimanjem Falačke svoju vlast u Svetom Rimskom Carstvu. Nakon zauzimanja Češke, koja je sljedećih 300 godina bila nasljedna habsburška zemlja, car je falačke zemlje prepustio svojim saveznicima. Gornja Falačka došla je time pod vlast Maksimilijana Bavarskog (1623.–1648.) koji je dobio punu izborničku čast uz to. Donju Falačku car je predao na upravljanje Španjolcima.

6. DANSKA FAZA RATA

Pobjede Katoličke lige u Češkoj i Falačkoj nisu dovele do završetka ratnih operacija. Uz to stvarni vjerski problemi i suprotnosti nisu bili do kraja riješeni. Kako je glavni cilj Katoličke lige bilo oduzimanje posjeda protestantskom plemstvu, same vojske uključene u prijašnje sukobe time nisu bile raspuštene, nego su nastavile kampanju. Sve je to dovelo do toga da strane sile neizravno uključene u sukob nisu bile zadovoljne brzim slomom češke pobune i okupacijom Falačke, što je dovelo do rasta moći Habsburgovaca. Samim time u rat su se počeli uključivati drugi sudionici, u ovom slučaju bio je to danski kralj Christian IV. (1588. – 1648.)

Danski kralj Christian IV. bio je početkom 17. stoljeća jedan od najbogatijih i najsnažnijih vladara u sjevernoj Europi. Njegovi prihodi odnosili su se na naplaćivanje taksi za prolaz brodova danskim tjesnacem te razne ostale poreze i takse koje je skupljao u ostatku svog kraljevstva. Isto tako, nakon pobjede u Kalmarskom ratu (1611.– 1613.) dobio je veliku ratnu odštetu od Švedske. Svoj položaj učvršćivao je tako što je posuđivao velike svote novca velikašima i krupnim zemljoposjednicima.

Na zahtjev engleskog kralja Jamesa I. (1603.– 1625.), danski je kralj 1621. godine posudio 300000 talira falačkom knezu Friedrichu i još milijun talira protestantskim knezovima Brandeburga i Braunschweiga.¹³

Budući da velikim silama Engleskoj, Francuskoj i Nizozemskoj nije odgovarala pobjeda Katoličke lige i jačanje Habsburgovaca, pokušali su nagovoriti Švedsku da intervenira u sukobu vojno i ekonomski. Danski kralj predložio je da njegova zemlja intervenira u sukobu. Zahtijevao je vojsku koju bi platile velike sile uključene u savez. Taj savez sklopljen je 1625. godine u Haagu i njegove potpisnice bile su Engleska, Nizozemska, Venecija, Savoja i Danska, koje su uz potporu Francuske tako zaključile svoju antihabsburšku politiku.

S druge strane, okončanje ratnog sukoba nije odgovaralo ni Katoličkoj ligi. Španjolska je htjela savladati do kraja otpor u Nizozemskoj, dok je car Ferdinand htio oduzeti što više posjeda protestantskom plemstvu. Carski general Tilly zbog toga nije raspustio svoju vojsku. Car Ferdinand htio je podići još jednu vojsku kako bi se bolje suprotstavio Dancima te je general Wallenstein za to dobio odobrenje. Wallenstein je još od prije poznao udarnu moć hrvatskog

¹³Velimir Vukšić, „Na vječnom putu borbe i opstojnosti.Hrvatska vojska kroz povijest (XXII. dio) Tridesetogodišnji rat (1617. – 1648.)“, *Hrvatski vojnik*, studeni 1997., 82. str.

lakog konjaništva te je zatražio sve raspoložive snage koje je mogao. Uspio je unovačiti 30000 vojnika dok je došao do Češke.

Danski kralj skupio je uz sebe 20000 vojnika, no to mu nije bilo dovoljno da nadvlada vojske Tiliya i Wallensteina te je zato pomagao grofa Mansfelda koji je držao Wallensteinovu vojsku spriječivši joj put preko rijeke Labe. Međutim, Wallenstein je ubrzo porazio Mansfelda zahvaljujući svojim nadmoćnijim snagama. Veliku zaslugu u tome imale su njegove hrvatske čete, ako je vjerovati određenim njemačkim povjesničarima. Premda ne postoje točni podatci o njihovom djelovanju, može se pretpostaviti da su radili ono što im je najbolje išlo, ometali neprijateljsku pozadinu. Mansfeld se od takvog poraza nije uspio oporaviti te je na kraju otišao u Sasku.

Wallenstein je kao glavnu odgovornu osobu za novačenje i zapovijedanje hrvatskim postrojbama imenovao generala Isolana 1625. godine. On je zapovijedao pukovnijom hrvatskih arkebuzira koja je imala otprilike 1500 ljudi. Grof Juraj Zrinski doveo je još dvije pukovnije unovačene u Međimurju, a grof Franjo Orehovečki doveo je jednu pukovnicu podignutu oko Zagreba. Wallenstein je tako 1626. godine imao na raspolaganju pet konjaničkih pukovnija Hrvata.

Na daljnji tijek ratovanja u Njemačkoj utjecao je i položaj susjednih zemalja. Naposljetku od sporazuma u Haagu nije ostalo ništa i danski kralj morao se sam braniti od mnogo jače i iskusnije carske vojske. Francuska je imala svojih problema. Tamo se u punom smislu vodio građanski rat između katolika i protestantskih hugenota. Poraženi nakon teških borbi, hugenoti su se povukli u luku La Rochelle, koju je francuska vojska zauzela nakon četrnaest mjeseci opsade. Ratu u Francuskoj pridružila se i Engleska, koja je nakon smrti kralja Jamesa I. (1603.–1625.) pokušala dva puta razbiti opsadu La Rochellea. Španjolska kampanja u Nizozemskoj kreće na bolje kada zauzimaju nizozemski grad Bredu. Nakon toga Nizozemska nije mogla pomoći Dancima dok je na vlastitom teritoriju imala veliku španjolsku vojsku.

Nakon što ga je Wallenstein porazio, Mansfeld je udružio svoje snage s Betlenom Gaborom te se ponovno sukobio s njim. Nakon što je stigao u Erdelj, spojio je svoje snage s Betlenovim i pojačanjima koja su poslali Osmanlije. Wallensteinova vojska je bila umorna od silnih marševa i on sam nije se usudio započeti bitku. Međutim, ni Betlen ni Mansfeld također nisu započeli bitku te su propustili priliku da pobijede carsku vojsku. Samo su hrvatske postrojbe pod Jurjem Zrinskim sprječavale neprijateljske pokrete.

Betlen je nakon toga htio sklopiti mir s carem te se sve više udaljavao od svog saveznika Mansfelda. Mansfeld je na kraju napušten od sviju krenuo na put kroz Hrvatsku i Ugarsku do mletačkih granica, ali je umro prije kraja puta.

Na drugoj strani, danski je kralj protiv sebe imao carske snage pod zapovjedništvom Tillyja. Wallenstein je poslao nekoliko satnija Hrvata.

Tilly je na vijest o smrti vojvode Christiana krenuo u Braunschweig kako bi ovladao njegovim posjedima i onemogućio potporu danskoj vojsci. Danski kralj odlučio je onemogućiti Tillyjevu namjeru i dočeka ga je 26. kolovoza kod Luttera na Barenbergu. Nakon nekoliko manjih sukoba, koji su po snažnoj kiši trajali nekoliko dana, Christian IV. je prisilio Tillyja da prihvati da je izgubio bitku.¹⁴

Ne zna se točno što je bilo u samoj bitci, ali je ostalo zapisano da je danska vojska izgubila bitku zbog nedostatka konjaništva u kritičnom trenutku i zasjeda postavljenih iza njihovih linija. Glavnu ulogu u tome imale su dvije hrvatske konjaničke pukovnije pod zapovjedništvom pukovnika Dosfaura koje su se posebno iskazale u toj bitci.

Danci su se poslije te bitke uspjeli oporaviti, ali se nakon toga sve svelo na pojedinačne okršaje bez nekog posebnog cilja. Budući da se danski kralj sklonio u Wolfenbütel, Tilly je zavladao krajevima oko Labe i Havela i prisilio kralja da se skloni u bremensku prijestolnicu.

Nakon što je Betlen sklopio mir s carem, Wallenstein je krenuo prema sjeveru s namjerom da svoje snage spoji s Tillyjevima kako bi na kraju potisnuo danske snage sve do Danske. Wallenstein je uspio zauzeti Mecklenburg, Pomeraniju i čitav Jutland, ali njegova pobjeda nije bila potpuna zato što nije mogao zauzeti glavni grad Danske bez velike flote na Baltiku. Nitko od baltičkih gradova nije želio pružiti pomoć carskim snagama zbog straha da bi Ferdinand na kraju mogao postati presnažan.

Unatoč tome neuspjehu, careva politička supremacija dostigla je svoj vrhunac jer je otpor protestanata u Njemačkom carstvu bio potpuno slomljen. Tu pobjedu nad protestantskim knezovima Ferdinand je pokušao iskoristiti u smislu ofenzivne vjerske politike, pa je 1629. godine izdao Edikt o restituciji, koji predviđa vraćanje svih crkvenih dobara u Carstvu i pojedinim zemljama što su ih protestanti prisvojili počevši od 1555. godine. Da se taj edikt mogao provesti, car bi po miloj volji mogao dijeliti velik broj crkvenih službi i na taj način za

¹⁴Isto, 85. str.

sebe u Reichstagu osigurati politički ovisne sljedbenike. Međutim, katolički su knezovi jasno uočili apsolutističke tendencije edikta, kao što su ih uočili i protestanti koje je edikt neposredno pogodio.¹⁵

Glavno stajalište cijelog protureformacijskog mišljenja i planiranja od godine 1555. bila je restitucija crkvenih teritorija, koje su u međuvremenu sekularizirali heretici kao i potpuna uspostava „duhovnog ograničenja“. Ferdinand ju je potvrdio s punom odlučnošću i samo iz neograničenosti svoje carske vlasti. Time je Carstvo usmjerio dalje na rat jer su takvu politiku provodile i do sada Carstvu odane konzervativne protestantske sile, prije svega oba brandenburška i saska izborna kneza.¹⁶

Svi ti uspjesi carske vojske i politike na kraju zabrinjavaju švedskog kralja Gustava Adolfa (1611.– 1632.) koji počinje pripreme za uključivanje u rat u Njemačkoj.

¹⁵ Skupina autora, *Velika ilustrirana povijest svijeta 12*, Otokar-Keršovani, Rijeka, 1976., str. 5342.

¹⁶ Ulf Dirlmeier, *Povijest Njemačke*, Barabat, Zagreb, 1998., str. 102.

7. ŠVEDSKA FAZA RATA

Nakon pobjede nad Danskom i njenim saveznicama, Ferdinand II. našao se u situaciji da je uz pomoć Katoličke lige započeo stvaranje univerzalnog katoličkog carstva. Takvo nastojanje Habsburgovaca nije odgovaralo pojedinim državama u Europi, poput Engleske, Nizozemske i Švedske, koje su htjele zadržati postojeću ravnotežu snaga. Jedna od zemalja kojoj je najviše smetao uspon Habsburgovaca bila je Francuska. Stvarni vladar Francuske bio je kraljev prvi ministar kardinal Richelieu koji je od 1629. godine počeo okupljati novi protuhabsburški savez. U tom savezu glavnu ulogu trebala je imati Švedska i njezin vladar Gustav Adolf koji je jedini imao sredstva i sposobnost da se suprotstavi caru i vrati luteranske posjede u Njemačkoj.

Glavni razlozi koji su pridonijeli da se Gustav Adolf priključi borbama u Njemačkoj bili su političkog i osobnog karaktera. Od 1625. godine Švedska se nalazila u ratu s Poljskom u kojem je osvajala poljske pribaltičke posjede u Livoniji i Prusiji. Poljska je pružala snažan otpor uz potporu Habsburgovaca. Wallenstein je poslao 12000 vojnika u pomoć poljskom kralju Sigismundu II. (1587.– 1632.), rođaku cara Ferdinanda II. 27. lipnja 1629. godine u bitci kod Hönigfeldea poljsko-carske konjaničke snage uspjele su poraziti Gustava Adolfa, nakon čega je potpisan mir u Altmarku. Snage Gustava Adolfa uspjele su nametnuti prevlast Švedske na Baltiku, što mu je osiguralo siguran mostobran za rat u sjevernoj Njemačkoj. Habsburgovci su također u međusobnim odnosima sa Švedskom podcjenjivali njenu moć i samog Gustava Adolfa, što je bio još jedan razlog da se on sam uključi u postojeći rat u Njemačkoj.

Mir u Altmarku bio je potpisan uz pomoć francuske delegacije koju je Richelieu poslao kako bi Švedsku uveo u Tridesetogodišnji rat. Još dvije delegacije poslane su u Poljsku i Rusiju. Rusiju se nastojalo uvući u sukob s Poljskom kako bi se onda samu Poljsku zadržalo izvan sukoba u Njemačkoj.

Sa svojom pozicijom na Baltiku osiguranom i s povoljnom gospodarskom situacijom u samoj Švedskoj, Gustav Adolf bio je spreman za ratovanje. U srpnju 1630. godine iskrcao se s 13000 vojnika u Njemačku. Kao razlog za rat protiv Ferdinanda II. naveo je uplitanje carskih snaga u njegov prijašnji rat s Poljskom. Svrstavanjem katoličke Francuske na stranu Švedske i protestantskih država u Njemačkoj, Tridesetogodišnji rat mijenja svoj oblik iz vjerskog sukoba u borbu za dominaciju u Europi.

Ferdinand II. otpustio je nedugo prije švedske invazije generala Wallensteina iz svoje službe. Razlog tomu bila je sve veća zabrinutost dvorskih krugova zbog rastuće Wallensteinove moći i prestiža koji je zadobio zahvaljujući svojim prijašnjim pobjedama.

Samim time Švedska pozicija bila je osjetno jača već zbog toga što je jedini general Katoličke lige koji se donekle mogao suprotstaviti Gustavu Adolfu bio Tilly. Međutim, kako je Tilly u tom trenutku imao preko sedamdeset godina, nije više bio u stanju kvalitetno zapovijedati svojom vojskom.

Gustav Adolf imao je pak sa svoje strane iskusnu vojsku koja je svoje kvalitete pokazala već u poljskom ratu, a osim toga bio je jedan od najboljih stratega svoga vremena. Njegova je zamisao bila da s malom, ali vanredno discipliniranom vojskom dođe u Njemačku i tamo se sjedini s ostalim protestantskim silama. Tako je prije svega uspio zastrašiti kneza Bogislava od Pommerna te ubrzo zaposjesti Stettin prije nego što su ga carevci u tome mogli spriječiti.¹⁷

Ipak, u prvotnom pogledu dolazak švedske vojske nije bio pretjerano zabrinjavajući za pobjedničku carsku vojsku. Sami protestantski kneževi nisu htjeli odmah stati na stranu Gustava Adolfa, nego su za početak tražili dodatne ustupke od cara Ferdinanda. Sama činjenica da ni kardinal Richelieu više nije bio sklon financirati švedsku kampanju u Njemačkoj ostavljala je mogućnost za dogovor između njega i Ferdinanda. Da se to dogodilo, Šveđani bi ostali izolirani u svom naumu i rat bi završio mnogo ranije i drugačije. Međutim, uspjesi carske vojske koja do tada nije doživjela ozbiljniji poraz doveli su do toga da su se i zapovjednici i car osjećali dovoljno jakim da nastave rat. S takvim stavom carska je vojska na juriš zauzela Mantovu, grad kroz koji su prolazili važni prometni pravci u sjevernoj Italiji i koji je bio središte francuskog utjecaja.

U siječnju 1631. godine Richelieu sklapa ugovor s Gustavom s kojim mu osigurava godišnju novčanu pomoć od 400000 talira. Francuska pomoć nije bila velika, ali je došla u ključnom trenutku. Švedska je držala 30000 vojnika u Njemačkoj, 20000 u Prusiji i Livoniji, i još 20000 u Finskoj, za što je godišnje trebalo 2,3 milijuna talira. Taj je iznos bio daleko ispod prihoda švedske krune.¹⁸

¹⁷ Ernest Bauer, *Hrvati u tridesetogodišnjem ratu*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1941., 61. str.

¹⁸ Velimir Vukšić, „Na vječnom putu borbe i opstojnosti. Hrvatska vojska kroz povijest (XX. dio) Tridesetogodišnji rat (1617. – 1648.)“, *Hrvatski vojnik*, prosinac 1997., 83. str.

Hrvatski vojnici u tim prvim sukobima imali su zadaću čarkanjima sprječavati dolazak švedske vojske sve dok general Tilly ne bi došao s glavninom carske vojske. Nakon švedskog zauzeća Pommerna, Hrvati su se pod Isolanijem povukli u Brandenburg.

Švedski kralj nastojao je svoju vojsku držati discipliniranu kako ne bi pljačkanjima odbili saveznike koji su mu trebali za rat u Njemačkoj. Međutim, pojedini protestantski knezovi nisu mu ništa više vjerovali nego Ferdinandu II. Saski knez izbornik Johann Georg skupio je vojsku od 18000 ljudi za slučaj da Gustav Adolf krene prema njegovoj zemlji. Iako je imao dosta razloga da mu se prikloni, na kraju je zauzeo neko neutralno dvolično držanje nesklon da izda cara i nesklon da se sklopi savez sa Šveđanima. To se posebice istaklo tijekom carske opsade Magdeburga, a nakon toga u bitci kod Breitenfeld-Podelwitza.

General Tilly s druge strane počeo je imati problema s opskrbom svoje vojske. Wallenstein je, iako je imao više nego dovoljno svojih posjeda s kojih je pribavljao namirnice za svoju vojsku, odbio pomoći Tillyju te je čak prijetio da će sklopiti savez sa Šveđanima ako se njegova sredstva dodijele drugome. Tilly se tako našao u nezavidnoj situaciji baš pred samu zimu. Sa svojih sedamdeset dvije godine više nije bio u stanju pravilno kontrolirati svoju vojsku te je na kraju pristao na plan svog konjaničkog zapovjednika Pappenheima da krene na bogati grad Magdeburg koji je, zahvaljujući svom povoljnom položaju, nadzirao veliki dio plodne doline rijeke Labe.

Stanovnici Magdeburga bili su svjesni namjera carske vojske te su sebe i grad stavili pod zaštitu Gustava Adolfa. No, sam švedski kralj sa svojom vojskom bio je dosta udaljen od grada te nije bio u stanju pružiti mu odgovarajuću pomoć, iako je kao zapovjednika obrane u grad poslao pukovnika Falkenberga nastojeći održati obranu grada do dolaska glavnine švedske vojske.

Nakon što je Pappenheim zauzeo vanjski utvrđeni pojas grada, Magdeburg se našao u teškoj situaciji te je bilo jasno da neće još dugo moći odolijevati premoćnim carskim snagama. Tillyju se žurilo zauzeti grad kako bi mogao krenuti dalje na Frankfurt na Odri, čijim bi zauzećem zaprijetio saskom knezu kako ne bi sklopio savezništvo s Gustavom Adolfom. S tim na umu ponudio je stanovnicima Magdeburga bezuvjetnu predaju kako bi izbjegli uništenje grada. Gradska uprava bila je sklona prihvatiti njegove uvjete te je 20. svibnja 1631. Tillyjev glasnik pred gradskim vratima čekao konačan odgovor da bi se na kraju dogodilo nešto što će u velikoj mjeri obilježiti daljnji tijek rata.

Hrvatske su postrojbe s ostatkom vojske bile među onima koji su opsjedali grad te su postale na kraju ključne u njegovom zauzimanju. Naime, pojedine čete Hrvata na konjima prešle su preko rijeke i prodrle u grad preko ribarskog naselja. Ostatak carske vojske, koji nije želio biti izostavljen iz podijele plijena, počeo je jurišati na gradske bedeme sa svih strana i sam grad na kraju je pao pod snažnim naletom carskih postrojbi.

Do danas se ne može sa sigurnošću reći jeli Tillyjeva ponuda o predaji bila iskrena ili je samo htio dobiti na vremenu kako bi zbunio stanovnike grada i pripremio konačan napad. Magdeburg, nekada bogat i prosperitetan grad te centar protestantizma, nakon tri dana pljačke, paljenja i pustošenja postao je samo sjena svoje nekadašnje slave. Od sveukupno 20000 stanovnika preživio je samo svaki četvrti, te se grad više nije uspio oporaviti. Iako je imao potencijal da postane važan grad u Njemačkoj, ostao je sve do danas provincijalno središte bez velike važnosti.

Padom Magdeburga, Tilly je na kraju nastojao zastrašiti preostale protestantske knezove i gradove, međutim postigao je upravo suprotan učinak. Protestantsko plemstvo sve se više počelo pridruživati novoj antihabsburškoj koaliciji. Branderburg je na kraju prešao na stranu švedskog kralja koji je konačno uspio osigurati osnovicu za svoje daljnje napredovanje u Njemačku i riješio time pitanje opskrbe svoje vojske.

Nakon pada Magdeburga Tilly je nastojao zastrašiti i spriječiti neodlučne knezove kako ne bi podržali Gustava Adolfa. S time na umu nastavio je pohod prema sjeveru kako bi se sukobio sa Švedskom vojskom. Njegova je vojska putem pljačkala i uništavala sve što joj se našlo na putu. Na kraju su došli do granica kneževine Saske koja je bila pošteđena dotadašnjeg sukoba i time ratnih razaranja. Carska vojska smatrala je saskog kneza nepouzdanim, ipak, kako su se zalihe hrane ponovno potrošile, bilo je nužno da se osigura saska pomoć. Tilly je zatražio od saskog kneza Johanna Georga dopuštenje da prijeđe preko Saske, no ovaj mu to nije bio spreman dopustiti. Na kraju je Tillyjeva vojska 4. rujna 1631. godine prešla sasku granicu i krenula prema najbližem gradu Leipzigu, koji se na kraju predao zbog straha njegovih stanovnika od sudbine Magdeburga. Samim time saski knez sklopio je savezništvo sa Šveđanima i zajednička sasko-švedska vojska krenula je u susret carskoj vojsci.

Kako je Tilly čekao pojačanja iz Italije koja je vodio general Aldring i činila su otprilike 5000 ljudi, nije mu se trebalo žuriti da stupi u bitku s neprijateljskom vojskom. Međutim, carske snage tijekom cijelog dotadašnjeg ratovanja nisu doživjele ozbiljniji poraz te su časnici i

vojnici bili naviknuti na uspjehe. S time na umu, vršili su pritisak na Tillyja da što prije prihvati sukob s Gustavom Adolfom.

Na kraju je bitka postala neizbježna kada je sam Tilly izašao u susret Gustavu Adolfu na otvorenom polju otprilike sedam kilometara od Leipziga blizu sela Breitenfeld i Podelwitz. Svakako je presudan čimbenik u bitci bio sastav i raspored samih vojski koje su se postrojile prije bitke. Osnova carske vojske sastojala se od četiri velike pješačke skupine u sredini koje su se nazivale *tercio*. Glavna karakteristika *tercia* bilo je to što su se sastojali od nekoliko tisuća kopljanika koji su bili poredani u trideset do četrdeset pet redova te su na svojim kutovima imali svaki po deset redova mušketira ispred kojih su se nalazili teški topovi. Oni su svakako posljedica uspjeha španjolskih ratova u kojima je najviše došla do izražaja taktička nadmoć. Gustav Adolf s druge strane svoju je vojsku opremio i organizirao na drugačiji način. Glavna razlika bila je u povoljnom položaju mušketira za ispaljivanje mušketa. Bili su podijeljeni u četiri reda koji su se mijenjali kako bi što više iskoristili svoju vatrenu moć. Također, bili su podijeljeni u brigade koje nisu išle u dubinu reda nego u bolju iskoristivost vatrenog oružja. Švedsko topništvo sastojalo se od lakih poljskih topova od tri funte koji su se mogli razmještati tijekom same bitke, dok se carsko topništvo sastojalo od velikih i teških topova za čije je premještanje trebalo pedeset konja i koji se jednom postavljeni tijekom same bitke nisu bili u stanju premještat.

17. rujna 1631. godine dogodila se bitka kod Breitenfelda, a njezin krajnji ishod ukazao je na nadmoć švedskih snaga koje su carske snage isprva podcjenjivale te nisu ozbiljno shvaćale. Ispočetak se činilo da će carske snage prevladati. Tilly je podijelio svoje snage na sredinu kojom je osobno zapovijedao i čiju su osnovicu činila četiri velika *tercia* ispred kojih se nalazilo dvadeset šest velikih topova.

Španjolska pješačka formacija *tercio* predstavljala je najveći opseg vojnog razvoja u šesnaestom stoljeću. Od talijanskih ratova teoretičari i vojskovođe uhvatili su se u koštac s problemom idealne formacije pješaštva koju bi pokrivala puščana paljba i neprobojni pojas kopljanika, organizacije pune ratne spremnosti, učinkovitijeg djelovanja pojedinih četa i redova, kao i mogućnosti ostvarivanja brzog prijelaza iz obrane u napad. Spomenuta jedinica bila je osposobljena za obavljanje upravo tih strateških zadataka. Osim odreda lake konjice i dijelova topništva, sadržavala je otprilike 3000 pješaka podijeljenih u desetak četa. U početku,

jedna polovica bila je naoružana puškama, a druga kopljima. Postotak prvih ubrzo je dosegao dvije trećine raspoloživih snaga.¹⁹

Carske su snage računale da će im takav raspored snaga donijeti uspjeh, no na kraju se pokazao kao jedan od ključnih čimbenika poraza.

Lijevim krilom zapovijedao je Pappenheim koji je 7000 konjanika imao raspoređenih u četrnaest pukovnija, a desnim je zapovijedao Fürstemberg koji je imao 4000 konjanika raspoređenih u deset pukovnija.

Ovdje je značajno istaknuti položaj hrvatskih konjanika koji se ne spominju izravno u bitci, ali se može zaključiti njihov broj na temelju popisa vojnika koji je napravljen nekoliko mjeseci prije bitke kod Breitenfelda. Na popisu se nalaze nazivi pukovnija i njihovo brojčano stanje. Vidi se da se pod Pappenheimom nalaze pukovnije Holck sa 600 konjanika, zatim Wingersky s 220 i Isolani s 400 konjanika. Također se spominje pukovnija Forgač/Sardezky s oko 500 konjanika koja se nalazila na desnom krilu s Fürstembergom.

Na suprotnoj strani carsku vojsku dočekala je udružena švedsko-saska vojska od 45000 ljudi pod zapovjedništvom švedskog kralja Gustava Adolfa i saskog kneza Johanna Georga. Švedski kralj preuzeo je zapovjedništvo na desnom krilu nasuprot Pappenheimu, a saski knez preuzeo je zapovjedništvo nad saskim postrojbama koje su se nalazile na lijevom krilu nasuprot Fürstembergu.

Bitka je započela topničkom paljbom s carske strane koja je privremeno poremetila švedski bojni red, međutim pokretljivije švedske brigade uspjele su izbjeći ozbiljniju štetu. S druge strane, carski poredak bio je mnogo gušći te su nakraju dva i pol sata trpjeli paljbu iz švedskih topova koji su lako pronalazili put do zbijenih carskih vojnika.

Sve je to navelo Tillyja da zapovijedi Pappenheimu da pokuša razbiti švedsko desno krilo svojim konjaničkim napadom. Pappenheim je na kraju učinio puno više od toga i zapodjenuo pravu bitku sa Šveđanima, u kojoj je uspio odnijeti privremenu prevagu. Premda nije odobravao Pappenheimovu odluku, Tilly je na kraju odlučio iskoristiti prednost i naredio je napad svog desnog krila na sasku vojsku.

U silnom naletu konjaništva, u kojem se posebno spominju Hrvati, za manje od jednog sata razbijena je gotovo cijela saska vojska, koja se prvotno počela povlačiti da bi ubrzo krenula u

¹⁹ Skupina autora, *Povijest 9 Počeci novoga doba (16. stoljeće)*, Europapress holding, Zagreb, 2007., str. 167.

bijeg. Razbijeno je pet konjaničkih i četiri pješačke pukovnije. Dvije pješačke pukovnije uz švedske postrojbe uspjele su opstati. Spominje se da su Hrvati oteli mnoge zastave među kojima i pješačkim pukovnijama Klitzing i Starschedel. Svaka od tih pukovnija prije bitke imala je 2180 ljudi.²⁰

Saski mušketiri nisu uspjeli napuniti ponovno svoje muškete na vrijeme prije nego što su se na njih obrušili Hrvati. Premda su viši zapovjednici pokušali održati poredak i spriječiti paničan bijeg koji je sve više obuzimao sasku vojsku, na kraju se i sam knez Johann Georg morao povući sa svojom vojskom s bojnog polja i ostaviti Šveđane da se sami suprotstave ostatku carske vojske. Saska se vojska na kraju povukla do mjesta Eilenburga, gdje su se uspjeli ponovno organizirati. Sve u svemu bitka je tekla izvanredno povoljno za carske snage i Tilly je mogao završiti bitku u svoju korist.

No na kraju su carske snage postale žrtvom vlastitog ustroja. Tilly je pokušao dio pješastva i topništva postaviti za napad na izloženi lijevi bok švedske vojske no u tome nije bio uspješan. Naime, teško pokretljivi *terciji* nisu bili u mogućnosti tako brzo manevrirati te se time poraz saskе vojske nije mogao iskoristiti. Isto tako, teške carske topove nije bilo moguće pomaknuti tijekom bitke. Na manevar je utrošeno dosta vremena u kojem su Šveđani započeli svoj protunapad.

Na lijevoj strani carske vojske carski kirsari, koje je predvodio Pappenheim, našli su se u neugodnoj situaciji. Naime, njihov napad nije tekao najbolje. Umjesto da u punom trku krenu na Šveđane, Pappenheimovi konjanici upustili su se u puškaranje sa švedskim mušketirima, čime je njihov udar bio bitno oslabljen. Njihovi laki pištolji nisu se mogli mjeriti sa švedskim mušketama. Švedski mušketiri bili su opremljeni lakšim mušketama švedske izrade i organizirani u šest redova koji su naizmjenice ispaljivali po tri plotuna. Švedsko topništvo sastojalo se od lakih topova od tri funte koji su izbacivali kugle promjera otprilike 2 cm te imali paljbenu moć od deset kugli u minuti. Pappenheimovi kirsari tako su se našli u unakrsnoj vatri mušketira i topova te nisu uspjeli razbiti švedski bojni raspored, iako su jurišali čak sedam puta. Gustav Adolf je na kraju poslao svoje konjaništvo koje je izmorene carske kirsare uspjelo do kraja poraziti i prisiliti da se povuku.

Švedski je kralj potom uspio okupiti svoje konjaništvo te s čela i boka napasti središnje carske snage pod Tillyjem. Premda brojčano slabije, švedske lako pokretljive brigade uspjele su

²⁰ V. Vukšić, „Na vječnom putu borbe i opstojnosti. Hrvatska vojska kroz povijest (XXIII. dio) Tridesetogodišnji rat (1617. – 1648.)“, *Hrvatski vojnik*, prosinac 1997., 85. str.

zauzeti povoljne položaje s kojih su uspjeli razbiti tri od četiri *tercia*. Iako su se carski vojnici neko vrijeme uspjeli održati, na kraju su bili prisiljeni na povlačenje te je bitka za njih i službeno bila izgubljena. Poginulo je 7000, a zarobljeno 6000 carskih vojnika koji su se potom pridružili Šveđanima kao plaćenici. S druge strane poginulo je otprilike 3000 Šveđana i Sasa.

Tilly je, kada je shvatio da je poraz neizbježan, odlučio pobjeći sa svojom osobnom gardom, iako je bio ranjen. Pappenheim je uspješno držao odstupnicu s jednim preostalim *tercijem* tako da carski poraz nije bio totalna katastrofa. Pappenheim je također uspio spasiti blagajnu i arhiv te ih odnijeti u Leipzig, pa se iz toga može vidjeti da Šveđani nisu do kraja uspjeli poraziti carske snage.

Bitka kod Breitenfelda pokazala je nadmoć ustroja švedske vojske naspram carskih snaga koje su joj se suprotstavile. Pokretne švedske brigade uspjele su bolje manevrirati naspram velikih carskih *tercia* i tako osigurati švedsku pobjedu koja je time prva protestantska pobjeda velike važnosti. Švedski kralj Gustav Adolf uspio se prikazati kao sposoban zaštitnik i branitelj protestantskih interesa te je time osigurao vodstvo u njemačkim protestantskim zemljama koje će mu se ubrzo u potpunosti pridružiti.

S druge strane, za Katoličku ligu ovo je bio prvi ozbiljan poraz koji je zaustavio dotada nepobjedive carske snage u katoličkoj restauraciji. Carska je vojska bila većim djelom uništena, Tilly je uspio poslije bitke skupiti pod svoje zapovjedništvo jedva 7000 vojnika tako da ju je bilo potrebno obnoviti. Isto tako, nastao je problem zapovjedništva nad carskom vojskom, naime Tillyjeva podmakla dob i pretrpljene rane u bitci uzele su svoj danak i on je umro šest mjeseci nakon bitke te nije više bilo sposobnog zapovjednika. Carski dvor na kraju je usprkos prijašnjem neslaganju bio prisiljen ponovno Wallensteina postaviti za glavnog zapovjednika.

Nakon bitke kod Breitenfelda, Ligina vojska nije se usudila ponovo izazvati Švedsku na otvorenu bitku, nego je nastojala da joj se ometa opskrba i kretanje. U tu ulogu najbolje su pristajali Hrvati, koji su se nalazili pod zapovjedništvom generala Isolanija i Holcka.

Šveđani su 19. rujna 1631. godine zauzeli grad Merseburg, a 21. rujna Halle s utvrdom Moritzburg. U Merseburgu se sve do toga trenutka nalazio grof Holck sa svojim konjanicima, pa ima dosta razloga vjerovanju da je među njima bilo i Hrvata. Tilly se u Tiringiji sastao sa

svojim pomoćnim četama (koje je već očekivao za vrijeme same bitke), tj. s postrojbama Fugger i Altringer, pa je s njima njegova vojska opet porasla na 18600 vojnika.²¹

Tillyjeva vojska bila je u prilično lošem stanju. Nizak moral zbog poraza još je bio gori zato što nisu bili dovoljno opskrbljeni. Tilly se odlučio na povlačenje prema Braunschweigu, pa je saveznička švedsko-saska vojska imala slobodan daljnji prolaz prema jugu.

Gustav Adolf odlučio je sa švedskom vojskom krenuti prema središnjoj Njemačkoj kako bi porazio ostatke Ligine vojske. Johann Georg je sa saskom vojskom krenuo prema Češkoj i Moravskoj. Glavni cilj Gustava Adolfa bio je napasti Bavarsku i izbaci iz rata njenog kneza izbornika Maksimilijana, vođu Katoličke lige. Švedski pohod prema Bavarskoj služio je također da se pokore biskupi Mainza, Würzburga i Bamberga. Svaki je od njih bio istaknuti protivnik protestanata i njihov bi pad bio značajan za daljnji tijek rata. Gustav Adolf uspio je u svom naumu bez većih prepreka te je veći dio središnje Njemačke bio u njegovoj vlasti.

S druge strane, Tilly se nalazio u svom logoru pokraj Fulde. Tamo se uspio sjediniti sa svim svojim pojačanjima te je na kraju ponovno smatrao da je u stanju suočiti se sa Šveđanima. U logoru su se nalazili i hrvatski vojnici pod zapovjedništvom Isolanija i Hocka. Međutim, vođa Katoličke lige Maksimilijan zapovjedio mu je da se ne sukobljava sa Šveđanima kako ne bi izgubio i tu vojsku. Na kraju je ipak bio prisiljen krenuti im u susret jer su neometani uspjeli osvojiti velika područja bez ozbiljnijeg otpora. Hrvatske su čete kao najbrže moguće bile u prethodnici.

Ligina vojska krenula je prema Falačkoj s namjerom da zaustavi švedski pohod i izbjegne otvorenu bitku. Gustav Adolf nastavio je svoja osvajanja koja su nakon Würzburga uključivala i Bamberg te na kraju bogati trgovački grad Frankfurt, koji se predao bez otpora. Švedska vojska imala je time otvoren daljnji put prema Rajni i Mainzu. Ti uspjesi Šveđana doprinijeli su da se čitava sjeverna Njemačka nalazila u njihovoj vlasti ili u vlasti njihovih saveznika, a oni vladari koji nisu otvoreno stali na švedsku stranu održavali su strogu neutralnost te nisu bili ni od kakve pomoći Katoličkoj ligi.

Nakon zauzeća Mainza, švedska vojska uspješno je napredovala niz obje obale Rajne da bi s nastupom zimskog razdoblja prezimila bez teškoća u tom kraju. Španjolske posade koje su branile ta područja nisu uspjele pružiti ozbiljniji otpor.

²¹ E. Bauer, *Hrvati u tridesetogodišnjem ratu*, 73. str.

Početak proljeća 1632. godine Gustav Adolf nastavio je svoja osvajanja. Tilly se nalazio u veoma teškom položaju nakon zadnjih švedskih uspjeha te je krenuo prema Bambergu kako bi ga oslobodio od švedske vlasti. Zapovjednik švedskih postrojbi u Bambergu, grof Horn, nije imao dovoljne snage da se suprotstavi Tillyju te se pred njima povlačio dok je čekao dolazak glavnine snaga pod zapovjedništvom kralja. Gustav Adolf na kraju je došao s nadmoćnim snagama od 40000 vojnika, među kojima je bilo više Nijemaca nego Šveđana, te je Tilly odlučio povući svoje snage prema Dunavu. Šveđanima je bio otvoren put prema bogatom gradu Nürnbergu koji je brzo zauzet jer su građani bili švedski simpatizeri. Sljedeći na redu bio je bavarski pogranični grad Donauwörth, čijim su zauzimanjem švedske snage bile u stanju krenuti na Bavarsku koju je od švedske vojske dijelila samo riječica Lecha.

Maksimilijan Bavarski na kraju je shvatio da je njegova država bila u opasnosti od švedskog zauzimanja te je zapovjedio Tillyju da pod svaku cijenu švedskoj vojsci spriječi prelazak preko Leche. Gustav Adolf bio je u nedoumici oko napada na Tillyja koji je zauzeo pogodne položaje na suprotnoj strani obale Leche jer je rijeka dosta nabujala i izravni napad odnio bi velike žrtve ako bi propao. Ipak se odlučio da pod zaštitom topništva započne s gradnjom mosta preko rijeke. Razvila se borba u kojoj se izmjenjivala vatra iz topova između švedske i carske vojske, da bi u njoj Tilly na kraju bio smrtno ranjen dok je pregledavao prve crte i bodrio svoje vojnike. Šveđani su na kraju uspjeli završiti most te su se počeli pripremati za prijelaz preko rijeke.

Maksimilijan Bavarski našao se u teškom položaju suočen s uspjesima švedske vojske koja se činila nezaustavljivom. Na nagovor umirućeg Tillyja naredio je povlačenje s dobro utvrđenih položaja prema Ingolstadtu. Švedska vojska uspjela je prijeći rijeku bez velikih poteškoća i imala otvoren put prema unutrašnjosti Bavarske. Nije sasvim poznato u kojoj su mjeri Hrvati sudjelovali u tim borbama, ali se može pretpostaviti da nisu odigrali neku veću ulogu jer je Maksimilijan Bavarski stalno zapovijedao Tillyju da se ne sukobljava sa Šveđanima, što je u neku ruku propuštena prilika jer su Hrvati bili savršeni za ometanje napredovanja neprijatelja.

Tilly je umro u Ingolstadtu, što je ostavilo vojsku bez zapovjednika koji bi se mogao nositi sa Šveđanima. Maksimilijan Bavarski sklonio se u Regensburg, dok je Gustav Adolf zauzeo bavarsku prijestolnicu München bez otpora, čime je Bavarska izbačena iz rata. Bavarski knez Maksimilijan morat će čekati tri godine da ponovno dođe na vlast u svojoj državi.

Dok su Šveđani nizali uspjehe bez velikih problema, Saska vojska pod zapovjedništvom saskog kneza Johanna Georga spremala se provaliti u Češku, kako je bilo utvrđeno dogovorom između švedskog kralja i saskog kneza. Da je preduhitri, carski general Tiefenbach s 15000

vojnika prvi je provalio u sasku pokrajinu Lausitz. Među njegovom vojskom nalazilo se nekoliko stotina Hrvata.

Carevci su oplijenili Bautzen, Görlitz, a Hrvati su se u predstraži približili čak Dresdenu, gdje su ih tek gradski topovi rastjerali. Dakako da se iz suvremenih izvještaja opet može zaključiti da su carske čete i Hrvati strahovito opustošili te krajeve.²²

Međutim, car je ubrzo izdao naredbu da se vojska generala Tiefenbacha povuče iz Saske jer su u međuvremenu otvoreni pregovori sa saskim knezom kojima se željelo Sasku ponovno pridobiti na carsku stranu. Budući da su se pregovori odužili, saska vojska imala je slobodne ruke da mirno krene na Češku bez straha od carskog protunapada.

Kako je pravodobna reakcija izostala, Sasi su gotovo bez ikakvog otpora 5. studenog 1631. godine zauzeli Prag u kojem je saski knez Johann Georg uzeo pod svoju zaštitu sve protestante. Carska vojska generala Tiefenbacha pokušala je, prekasno, krenuti u susret saskoj vojsci, međutim nije stigla spasiti Prag, čijim je zauzimanjem cijela Češka dospjela u protestantske ruke. U borbama u Češkoj posebice se ističu odjeljenja Hrvata, koji su prvi stigli do predgrađa Praga. Hrvatski vojnici u službi generala Gallasa borili su se u pojedinačnim borbama sa Sasima u kojima su imali promjenjivog uspjeha.

Tako su Hrvati prije Božića 1631. godine, iznenada napadnuti od Sasa, izgubili jednog kapetana, kojeg su Sasi zarobili, i imali nekoliko mrtvih, a zatim su opet kod Praga razbili jedno sasko odjeljenje. Na putu u Plzenj Hrvate su napali češki seljaci kod jednog prijelaza preko Moldave, te im tom prilikom razbili brod kojim su se htjeli prevesti na drugu stranu. Osim toga, Hrvati su popalili mjesto Veravu.²³

Gustav Adolf bio je vrlo nezadovoljan saskim držanjem u Češkoj. Očekivao je da saska vojska krene prema Bavarskoj kako bi se spojila s njegovom, a umjesto toga Sasi su trošili svoje snage na beznačajne okršaje s carskom vojskom.

Položaj cara Ferdinanda nije bio nimalo ugodan. Izgubio je Bavarsku kao saveznika, izgubio je Češku, na kraju mu ni Španjolci nisu mogli doći u pomoć zato što su bili okupirani ratom u Nizozemskoj koji je tekao loše po njih. Situacija je postajala tim lošija što je postojao samo

²²Isto, str. 78.

²³Isto, 79. str.

jedan zapovjednik sposoban okupiti vojsku i pronaći način da pobijedi Šveđane i Gustava Adolfa, Wallenstein.

Wallenstein je sada bio u prilici da u potpunosti diktira uvjete svog povratka u carsku službu. Tražio je kompletnu slobodu u novačenju vojske i načinu kako će ju upotrijebiti. Caru nije preostalo puno izbora i prihvatio je Wallensteinove uvjete, uključujući poništenje Edikta o restituciji. Wallenstein je u tri mjeseca uspio skupiti 50000 vojnika koji su došli pod njegovu službu iz cijelog tadašnjeg Carstva pa i šire.

Među Wallensteinovom vojskom bilo je i 6000 Hrvata pod zapovjedništvom generala Lodovica Isolania. Među njima našle su se ne samo postojeće postrojbe nego i novi unovačeni vojnici, koje su u Hrvatskoj u svibnju 1632. godine unovačili pukovnik Daniel Beigott i bojnik Gašpar Starešinić.

U listopadu 1632. godine Bečki je dvor opet zahtijevao od Hrvatskog sabora da pošalje vojnike u rat. Međutim, Hrvatski sabor to je odbio tvrdeći da još uvijek postoji opasnost od Turaka i da već većina Hrvata ratuje u Njemačkoj te da će tijekom daljnjeg slanja vojske zemlja opustjeti. Sabor je također izričito zabranio pukovniku Luki Hrastovačkom, poslanom od strane Bečkog dvora, da novači vojnike.²⁴

Wallenstein je uspio u relativno kratkom vremenu skupiti i opremiti veliku vojsku. Njegov zahtjev da samo on bude zapovjednik te vojske nije dobro prihvaćen na dvoru. Budući da car nije baš imao mnogo izbora, ispunio je sve Wallensteinove zahtjeve. Vojska švedskog kralja Gustava Adolfa zauzećem Bavarske imala je otvoreni put prema središtu Carstva, Beču. Car Ferdinand računao je da će Wallenstein krenuti osloboditi Bavarsku od švedske vlasti, no on se odlučio na put prema Češkoj i Saskoj.

5. svibnja 1632. Wallenstein je oslobodio Prag od sasko vojske i započeo njihov progon sve do Saske. U prethodnici Wallensteinove vojske nalazili su se Hrvati pod Isolanim koji su prodrli u Sasku i osvojili gradove Zwickau i Freiberg. Wallenstein je i sam potom došao u Sasku s ostatkom svoje vojske te 21. listopada 1632. godine osvojio Lipsku.

Hrvati su počeli pljačkati po čitavom području između Labe i Solave, gdje su posebice na udaru bila mjesta Nustadl, Kalu i Saafeld. Prestrašeno stanovništvo pobjeglo je s tog područja sa ženama i djecom u Erfurt, Wittenberg i Magdeburg. Druge postrojbe Hrvata napale su

²⁴ Ivan Kukuljević-Sakcinski, *Borba Hrvatah u Tridesetstoljetnom ratu*, tiskom Dragutina Albrechta, Zagreb, 1874., 22. str.

Torgave, Wittenberg, Merseburg i Naumburg. Pappenheim je s dvije regimente Hrvata osvojio grad Halle. Isolani je također s Hrvatima napao švedske postrojbe kod Silbaha, ali se morao povući zbog brojnijih neprijateljskih snaga.²⁵

Wallenstein je nakon uspješnog zauzimanja Praga i upada u Sasku sada imao priliku sjediniti se s vojskom Maksimilijana Bavarškog, koja je čekala kod Regensburga. Sjedinjenjem dviju vojski dobio bi i više nego dovoljan broj vojnika da krene na Gustava Adolfa. Sjedinjenje bavorske i carske vojske dogodilo se kod Egera, ujedinjene katoličke snage imale su oko 60000 vojnika. Gustav Adolf nije bio u stanju nositi se s tolikom silom pa je povukao svoju vojsku u utvrđeni tabor kod Nürnberga. Njegov položaj postao je tim teži što je svoje snage rasporedio po garnizonima diljem Njemačke pa je trebalo vremena da ih sve prikupi na jednom mjestu.

Ujedinjena bavarsko-carska vojska pod zapovjedništvom Wallensteina polako je slijedila Šveđane sve do Nürnberga, gdje je podigla utvrđeni logor pored rijeke Regnitz nasuprot švedskoj vojsci. Dvije vojske pod zapovjedništvom dvojice najvećih vojskovođa onoga vremena stajale su jedna nasuprot drugoj bez da je uslijedila odlučujuća bitka. Gustav Adolf nije bio do kraja upoznat s mogućnostima svoje velike vojske te se stoga nije usudio započeti bitku, a također se našao u lošijem položaju zato što je njegova vojska bila manja nego Wallensteinova. Borbe su se uglavnom vodile oko sprječavanja opskrbe protivničke strane. Ta je situacija potrajala dva mjeseca, tijekom kojih su obje strane nastojale jedna drugu dovesti u nepovoljan položaj ometanjem opskrbe.

Budući da se glavna zadaća Hrvata sastojala baš u tome, da za svoju vojsku priskrbe što više hrane, nije čudo što su se događali veći ili manji okršaji sa Šveđanima ili građanima neprijateljskih gradova.²⁶

Takva situacija nije mogla trajati u nedogled jer su obje vojske trošile više hrane nego što je područje na kojem su bili moglo proizvoditi. Gustav Adolf stoga je odlučio prekinuti nepovoljnu situaciju te je nakon četrdeset pet dana pokrenuo napad na Wallensteinov logor, međutim nije uspio razbiti Wallensteinovu vojsku. Sam sukob uključivao je glavninu snaga koje su obje strane imale te je bio među najvećim bitkama Tridesetogodišnjeg rata. Švedski kralj uzaludno je nastojao probiti carske linije s preko 70000 vojnika, no na kraju se morao povući jer je imao 3000 mrtvih i 7000 ranjenih vojnika. Uloga Hrvata u toj bitci bila je ključna ne samo zbog toga što su oni sačinjavali veliki dio konjice već i stoga što su na njihove položaje

²⁵Isto, str. 22.

²⁶E. Bauer, *Hrvati u tridesetogodišnjem ratu*, 82. str.

pokrenuti i najteži napadi, koje je predvodio sam švedski kralj. Wallenstein je, nakon što je počelo povlačenje švedske vojske u njihov logor, poslao Hrvate u potjeru. U potjeri su uspjeli uhvatiti slavnog švedskog vođu Torstenssona, te su tako dali odlučujući kraj švedskom napadu.

Wallenstein je također poslao generala Holcka u Sasku i Šlesku s hrvatskim postrojbama. Tamo su Hrvati pod pukovnikom Korpićem prodrli preko Altemberga i osvojili tvrđavu Zvikovu te poharali okolicu nekoliko gradova da bi se na kraju ujedinili s ostatkom Wallensteinove vojske.

Daljnje čekanje kod Nürnberga nastavljeno je još dva tjedna, kada je švedski kralj odlučio povući se na jug kako bi namamio Wallensteina, no on je potom krenuo na sjever prema Leipzigu pa ga i zauzeo 1. studenoga. Njegova je glavna namjera bila da svojom prisutnošću u Saskoj natjera saskog kneza Johanna Georga na savez s carem. Gustav Adolf stoga je krenuo prema Leipzigu kako bi se konačno sukobio s Wallensteinom koji je bio vrlo iznenađen potezom švedskog kralja jer se približavalo zimsko razdoblje u kojem nije bilo moguće voditi vojne operacije.

Wallenstein je, dok je čekao dolazak Gustava Adolfa, poslao svoje snage dublje u Sasku kako bi onemogućavali slobodan prolaz neprijateljskoj vojsci. Te su postrojbe sačinjavali Hrvati koji su bili pod zapovjedništvom grofa Holcka. Njihova zadaća dovela ih je sve do Labe, gdje su je na nekoliko mjesta nastojali prijeći, ali nisu bili uspješni. Za to vrijeme Wallenstein je zaposjeo sam Leipzig. Saske postrojbe pod zapovjedništvom Johanna Georga krenule su se spojiti sa Šveđanima kako bi otjerali carske snage. Da spriječi spajanja švedskih i carskih snaga, Wallenstein je poslao svoje lake čete, među kojima su bili i hrvatski vojnici, ususret njima. 30. listopada te su postrojbe zauzele Weissenfelsu, no nisu mogle napredovati dalje zbog nadiranja švedske vojske koja je osvojila Naumburg na Saali. Na kraju su se obje neprijateljske vojske našle sučelice jedna drugoj te je postajalo očigledno da će uslijediti neizbježna bitka.

Wallenstein je krenuo prema Weissenfelsu s glavninom svoje vojske te je poslao glasnike u Leipzig i Weissenfels s porukom da se oba grada pripreme za nadolazeću borbu. Gustav Adolf držao je položaje u Naumburgu te nije izvodio nikakve agresivne manevre, što je ostavilo dojam da se neće usudit napasti Wallensteinove snage. Wallenstein je stoga poslao Pappenheima sa svim njegovim postrojbama u Halle jer kraj u kojem se nalazio nije mogao opskrbljivati njegovu čitavu vojsku tijekom zime. Sam položaj Gustava Adolfa nije bio sasvim povoljan jer mu je nedostajalo konjaništva, a ostatak vojske bio je iscrpljen dugotrajnim

marševima. Na kraju se ipak odlučio napasti kada je shvatio da je Pappenheim s djelom vojske napustio Wallensteinov logor.

Gustav Adolf 5. studenoga krenuo je prema Wallensteinu kako bi ga pobijedio dok je bio samo s dijelom svoje vojske. Wallenstein se našao u nepovoljnoj situaciji. Imao je samo 12000 vojnika, dok ih je švedska vojska brojila dvostruko više. Položaji kod Weissenfelsa bili su teško obranjivi pa je Wallenstein, kada je poslao glasnike Pappenheimu s porukom da se vrati, povukao svoju vojsku na bolju poziciju kod mjesta Lützen.

Gustav Adolf dao se u potjeru za carskim snagama, dok je Wallenstein naložio svojim lakim postrojbama da spriječe švedskog kralja da brzo dosegne glavninu njegove vojske. Ta je zadaća pala na Hrvate koji su se u velikoj mjeri angažirali u povjerenoj im zadaći. Posebno žestoka bitka između Hrvata i švedskih postrojbi odvijala se kod rijeke Rippach. Hrvati su hrabro, ali uzaludno, nastojali spriječiti prelazak švedske vojske preko rijeke. Njihov je broj bio mali, ali su neko vrijeme uz velike gubitke zadržavali glavninu švedske vojske. Švedska je vojska čak uspjela zarobiti zastavu jedne hrvatske pukovnije, a ona se još i danas čuva u švedskom muzeju. Hrvati su bili u potpunosti poraženi i kada su Šveđani dovukli svoje topništvo i započeli gađati drugu obalu rijeke na kojoj su se oni nalazili, prijetila im je opasnost da budu u potpunosti uništeni. Napad Šveđana zaustavila je noć koja se u ono vrijeme brzo spuštala te je također i magla obavila cijelo bojno polje. Švedska vojska odlučila je ponovno pokušati prijeći rijeku tek sljedeći dan. Usprkos tome što su bili poraženi i pretrpjeli velike gubitke, može se reći da su Hrvati obavili svoju zadaću i na jedan dan odgodili bitku koja bi bila nepovoljna za carske snage. Sve svoje nade Wallenstein je polagao u činjenicu da će mu ostatak vojske stići ako samo malo odgodi bitku koja mu se spremala i prikupi dovoljno snaga za pravilan otpor.

U međuvremenu, Wallenstein je zauzeo položaj nedaleko Leipziga oslanjajući svoje desno krilo na gradić Lützen (koji je tada imao oko 300 kuća). Brojčano slabiji, odlučio se na obrambenu bitku računajući da će mu tijekom dana stići najmanje nekoliko tisuća ljudi. Carske postrojbe štitio je i teško prijelazan potok, tako da je Gustav bio prisiljen na širok obilazak, dajući vremena Wallensteinu da utvrdi i pojača svoje položaje.²⁷

Wallenstein je svoje postrojbe rasporedio tako da izmori švedske napade bez dodatnog angažmana svojih snaga. Ta bi mu taktika puno bolje uspjela da je imao više vojnika.

²⁷Velimir Vukšić, „Na vječnom putu borbe i opstojnosti.Hrvatska vojska kroz povijest (XXIV. dio) Tridesetogodišnji rat (1617. – 1648.)“, *Hrvatski vojnik*, siječanj 1998., 84. str.

Wallenstein je podijelio svoje vojnike na nizozemski način, kopljanike je stavio u sredinu, a mušketire sa svake strane. U sredinu bojnog reda postavio je deset pješačkih pukovnija koje je rasporedio u prvom redu na pet bataljuna na nizozemski način, u drugom redu bila su dva bataljuna poduprta sa šest konjaničkih eskadrona, a u pričuvi u trećem redu ostavio je 500 vojnika s dodatnih dvanaest eskadrona konjaništva. Iza svojih postrojbi i na okolnim uzvisinama postavio je bitnice topova kojima je nastojao što bolje poduprijeti vatru mušketira. Na desnom krilu nalazila se topovska bitnica s četrnaest teških topova i osam konjaničkih pukovnija. Svoje desno krilo Wallenstein je naslonio na Lützen, dok je sredinu i lijevo krilo spojio u jedno. Hrvati su se nalazili na krajnjoj lijevoj strani i na desnoj pokraj Lützena, kao bočna zaštita. Međutim, njihov broj nije bio jednak te se na lijevom krilu nalazilo dvadeset osam, a na desnom deset četa Hrvata. Ukupno je bilo oko 1000 hrvatskih vojnika.

Sam tijek bitke nije lako rekonstruirati zato što je na dan bitke na cijelom bojištu bila gusta magla koja nije dopuštala veliku vidljivost. Moguće je približno rekonstruirati tijek bitke po svjedočanstvima preživjelih sudionika, koja na kraju nisu u potpunosti pouzdana.

Švedska vojska zauzela je sličan položaj kao i carska, Gustav Adolf razmjestio je konjaništvo na krila, a u sredini je postavio osam pješačkih brigada u dva reda. Osobno je zapovijedao desnim krilom na kojem su se nalazili najbolji švedski konjanici koji su uspješno djelovali protiv carskog konjaništva u bitci kod Breitenfelda. Na lijevom krilu švedske vojske zapovijedao je knez Bernhard Weimarski. Sredinu švedske vojske pod svojim zapovjedništvom imali su grof de Brahe i Dodo von Inn und Kniphausen, njihova je zadaća bila da nastupaju prema selu Meuchenu, a u tome su im trebali pružati podršku konjanici na krilima.

Prvi okršaji švedske i carske vojske dogodili su se kod Lützena, gdje su pristigle švedske konjaničke postrojbe koje su se držale taman izvan dohvata carskih snaga i nastojale ih potaknuti da napuste svoje položaje u Lützen. Wallenstein je protiv njih poslao Hrvate koji su ih trebali držati na razmaku, da se ne primaknu carskim položajima, ali nije im dao da se previše udaljavaju. Gustav Adolf htio je tom diverzijom navesti Wallensteina da ga prvi napadne, no on nije na to nasjeo, nego je čekao Pappenheima s pojačanjima te mu se nije žurilo započeti bitku. To je svakako jedna od grešaka Gustava Adolfa koji je mislio da će Wallenstein kao Tilly prije njega napraviti nagli prvi potez, no na kraju je uvidio da ga neće moći tako lako prevariti pa se on sam odlučio na prvi korak dok je još imao brojčanu prednost.

Zbog guste magle švedski je napad krenuo tek oko jedanaest sati kada je desno švedsko krilo izvelo napad na utvrđenu topovsku bitnicu na carskoj lijevoj strani. Na toj strani nalazilo se najviše Hrvata, koji su se našli na udaru teških švedskih i finskih konjanika protiv kojih nisu mogli dugo izdržati, te su se povukli i raspršili. Švedska vojska uspjela je na kraju zauzeti bitnicu te je pokrenut napad na Wallensteinovu sredinu, dok je on sam premjestio svoju komoru na desno krilo kako ju ne bi zarobili Šveđani.

Švedski napad na sredinu Wallensteinove vojske nije dobro prošao te su dvije elitne švedske pješačke pukovnije gotovo u potpunosti uništene i potisnute. Oko dvanaest sati, u vrijeme kada je švedski napad bio djelomično suzbijen, pojavljuje se Pappenheim s pojačanjima i napada dezorganizirano švedsko desno krilo. S kirsarima i Hrvatima koji su mu se priključili u napadu u potpunosti razbija Šveđane i potiskuje ih, ali je u tom napadu smrtno ranjen.

Wallenstein s pristiglim pojačanjima uspijeva preokrenuti bitku u svoju korist te sa svojim konjaničkim i pješačkim pukovnijama pokreće napad na Šveđane.

U tom kritičnom trenutku nastupaju Hrvati pod zapovjedništvom grofa Forgača. Naime, dvije čete hrvatskih konjanika obilaze Lützen, koji su carske snage zapalile, te pod okriljem dima i magle napadaju iznenada drugi bojni red švedske vojske. Iznenadenje kod Šveđana bilo je potpuno i Hrvati razbijaju švedski red i nastavljaju proboj sve do švedskih kola koja su prevozila logistiku i streljivo. Hrvati zarobljavaju veći dio švedske komore, no u tom se trenutku švedska vojska pregrupirala te tri cijele konjaničke pukovnije napadaju Hrvate da ih spriječe u daljnjem prodoru. U tom sukobu Hrvati su imali dosta mrtvih te je ranjen i sam Forgač. Hrvati su morali ostaviti veći dio zarobljene švedske komore, ali su zato tijekom povlačenja uspjeli zapaliti kola sa streljivom te su u sljedećem trenutku u švedskoj pozadini odjeknule jake detonacije. Pod jakim pritiskom švedskih konjanika Hrvati se na kraju ipak bili prisiljeni povući se do carske strane i više nisu bili u stanju sudjelovati u daljnjoj bitci.

U tom trenutku položaj Šveđana bio je dosta poljuljan i Gustav Adolf osobno je preuzeo zapovjedništvo nad pukovnijom Smaland i predvodio daljnji napad na Wallensteinov centar s namjerom da ga konačno razbije. U ključnom trenutku napada Gustav Adolf ranjen je u ruku i nije više mogao u potpunosti kontrolirati konja. Carski pukovnik Falckenberg vidio je bogato ukrašena konjanika kako se besciljno kreće bojištem pa je krenuo za njim te ga progonio sve dok švedski kralj nije došao do Smaland pukovnije. Falkenberg je odlučio pucati i pogodio je švedskog kralja koji se odmah mrtav srušio na zemlju.

Smrt švedskog kralja imala je katastrofalan učinak na moral švedske vojske i ona se odjednom počela povlačiti te je prijetila opasnost da carska vojska odnese pobjedu. Zapovjedništvo nad ostacima švedske vojske nakon kraljeve smrti preuzima Bernhard von Weimar koji nastoji ponovno organizirati švedske snage i prijeći u napad. Premda su Šveđani bili u lošoj poziciji, carske snage nalazile su se u goroj. Obje su strane pretrpjele velike gubitke, ali Šveđani su se odlučili za još jedan napad na Wallensteinovu vojsku, koja taj put nije bila u stanju odbiti ga.

Na švedskom desnom krilu ponovno je pokrenut napad na utvrđenu bitnicu na drugoj strani, koja je zauzeta uz velike gubitke. Knez Wimarski također je napao drugu bateriju na svojoj strani te ju je zauzeo, no tadva uspjeha Šveđani su platili s preko 1300 mrtvih vojnika. Carsko desno krilo bilo je razbijeno, ali Šveđani nisu imali snage za progon neprijateljskih snaga. Otprilike četiri sata poslije podne došla su nova pojačanja Wallensteinu u vidu Pappenheimove pješadije koja je zaostajala za ranije došlim konjaništvom. Švedska vojska ponovno se našla u teškoj situaciji, ali na kraju se na bojište počeo spuštati mrak koji je uz ionako gustu maglu daljnju borbu učinio nemogućom, te su se dvije vojske povukle svaka u svoj logor. Na kraju dana niti jedna vojska nije uspjela do kraja pobijediti onu drugu te se činilo da će se borbe nastaviti idući dan.

Premda se Wallenstein nalazio u nešto boljem položaju nije odlučio nastaviti borbu, nego je, na iznenađenje svojih i švedskih vojnika, zapovjedio povlačenje prema Leipzigu. Knez Weimarski nije imao dovoljno snaga da krene za njim, pa je na kraju i on zapovjedio švedskoj vojsci da se povuče prema Weissenfelsu.

Sam ishod bitke kod Lützena nije jednoznačan ni za jednu stranu koja je u njoj sudjelovala. S vojnog stajališta bitka je taktički i strateški bila uspješna za Šveđane. Uspjeli su otjerati carsku vojsku iz Saske, no nisu je uspjeli poraziti do kraja. Wallenstein je još uvijek raspolagao sa znatnim snagama i još je predstavljao problem koji bi mogao zakomplicirati situaciju. Obje vojske pretrpjele su gubitke, švedska vojska imala je preko 4000 mrtvih vojnika, dok je carska imala preko 6000 mrtvih.

Politička situacija nakon bitke bila je u najmanju ruku jako povoljna za cara i katoličku stranu. Smrću švedskog kralja Gustava Adolfa protestanti su izgubili važnu figuru koja je davala smjer cijelom njihovom pokretu u ratu i njegov gubitak bio je nenadoknativ udarac. Švedska vojska i dalje je predstavljala prijetnju i bila je značajna sila u Njemačkoj, međutim sada je ostala bez vodstva te time njezina ukupna snaga nije mogla više doći do izražaja.

Wallenstein je za poraz okrivio zapovjednike i visoke časnike te ih je sedamnaest naredio pogubiti, sedmorici je dao nečaslan otpust, a za njih četrdeset raspisao je tjeralicu i nagradu za njihovo uhićenje. Ni jedan hrvatski časnik nije spomenut u Wallensteinovim represivnim postupcima prema časnicima.²⁸

Wallensteinov postupak prema visokim časnicima izazvao je veliko ogorčenje među njima. Nije pomoglo ni to što sam Wallenstein nije više uživao potporu na carskom dvoru, gdje su svi bili nezadovoljni njegovim arogantnim ponašanjem. Sklapao je saveze i ugovore sa susjednim državama bez da se savjetovao s dvorom, vodio je ratne operacije također bez ikakvog dogovora s dvorom. Njegova ekonomska i politička snaga bila je i dalje velika usprkos svemu, te su se na dvoru bojali da bi Wallenstein mogao prijeći na protestantsku stranu, što nije bilo posve neutemeljeno. Na dvoru su započele pripreme za uklanjanje i zamjenu Wallensteina koje su se intenzivirale tijekom 1633. godine.

Smrću Gustava Adolfa švedska vojska upala je u stanje neaktivnosti, dok su se protestantski njemački knezovi koji su podržavali švedskog kralja sada našli bez jakog centralnog vodstva, pa je postojala mogućnost da carska katolička strana ponovno ostvari prevlast. Wallensteinovi prijedlozi da se sklopi mir s protestantima te da car da opću amnestiju nisu naišli na pozitivan odjek na carskom dvoru. Car je i dalje bio uvjeren da će pomoću oružja uspjeti slomiti sve svoje neprijatelje te se Wallenstein našao u još većoj nemilosti i njegov pad bio je samo pitanje vremena.

Premda nije bilo velikih bitaka tijekom 1633. godine, carska vojska nije mirovala. Wallenstein se povukao isprva u Češku, da bi svoje zapovjedništvo kasnije uspostavio u Šleskoj. Od sukoba u kojem su sudjelovale postrojbe hrvatskih vojnika važno je spomenuti Holckovo zauzimanje Leipziga. On je tada zapovijedao vojskom od 10000 pješaka i 6000 konjanika od kojih su 1000 konjanika bili Hrvata koji su bili raspoređeni u dvije pukovnije. Leipzig je u tome pohodu bio brzo zauzet i opljačkan od strane carske vojske. Premda nema izvješća o pljačkanjima hrvatskih vojnika, njihova uloga kao izvidnika svakako ih je dovela u položaj u kojemu su mogli izvoditi pljačkaške prepade jer su i sami građani Leipziga strahovali od izvidnika u carskoj vojsci.

Stagnaciju u ratnim zbivanjima tijekom 1633. godine prijetio je prekinuti dolazak španjolske vojske koja je planirala podržati carsku kampanju. Španjolski kralj Filip IV. (1621. – 1640.)

²⁸Velimir Vukšić, „Na vječnom putu borbe i opstojnosti.Hrvatska vojska kroz povijest (XXV. dio) Tridesetogodišnji rat (1617. – 1648.)“, *Hrvatski vojnik*, veljača 1998., 82. str.

uspio je poslati vojsku u pomoć caru Ferdinandu, koja je deblokirala španjolski put od Genove do Nizozemske, koji je bio prekinut tijekom švedske kampanje. Iako su Španjolci na kraju uspjeli u svojoj misiji i ponovno uspostavili carsku vlast, čitavu vojsku od 20000 vojnika na kraju je uništila kuga tijekom boravka u zimskim taborima.

Nova španjolska vojska pod zapovjedništvom kraljeva brata kardinala Ferdinanda trebala je 1634. godine biti poslana u južnu Njemačku zbog ponovne uspostave carske vlasti. Pitanje zapovjedništva nad tom vojskom postalo je predmet konačnog spora između Wallensteina i cara Ferdinanda II. Na kraju je car konačno odlučio ukloniti Wallensteina te je na njega izvršen atentat 25. veljače 1634. godine u njegovu taboru u Chebu. Atentat su izvršili visoki časnici u Wallensteinovoj vojsci koji su mu zamjerali rigorozni postupak poslije bitke kod Lützena. Za vrijeme atentata u taboru su se nalazile i tri hrvatske pukovnije pod Isolanijevim zapovjedništvom koje nisu u njemu sudjelovale, ali je njihova odanost bila prvenstveno samom caru pa se nisu ni miješali u politički sukob koji se odvijao.

Wallensteinovom smrću carska vojska ponovno je ostala bez sposobnog zapovjednika. Ta situacija prevladana je postavljanjem Ferdinandovog sina, budućeg cara Ferdinanda III., za vrhovnog vojnog zapovjednika carske vojske. Njemu kao savjetnici i pomoćnici služili su generali Matthias Gallas, Ottavio Piccolomini i Johann Aldringen.

U novoj carskoj vojsci, čiji je stvarni zapovjednik bio Gallas, spominju se 184 hrvatske satnije. S obzirom na to da su satnije imale osamdeset do sto ljudi, stvaran podatak o brojnosti Hrvata dvojan je. Vjerojatno je riječ o lakom konjaništvu u kojem su većinom služili Hrvati, Mađari i Poljaci, i koje je kao tip nazvano „hrvatskim“.²⁹

Godine 1634. došlo je vrijeme za konačni obračun između udružene španjolsko-carske vojske te švedske i sasko vojske. Saska vojska pod zapovjedništvom generala Arnima uspjela je doći sve do Praga, dok je švedska vojska pod zapovjedništvom Gustava Horna i Bernharda od Saxe-Eimara pokrenula kampanju kojoj je cilj bio jugoistok Njemačke. Švedska vojska imala je početnih uspjeha u Bavarskoj kada je osvojila Landshut i kada je tijekom njegove obrane poginuo general Aldringen. S druge strane, carska vojska nije mirovala.

Prvi grad koji je pao pod naletom carske vojske bio je Regensburg, a potom Donauwörth. U carskoj vojsci bilo je 18000 „hrvatskih“ konjanika koji su odigrali ključnu ulogu u zauzimanju tih dvaju gradova. Nakon tih uspjeha carska vojska krenula je prema gradu Nördlingenu, gdje

²⁹Isto, 83. str.

je započela opsadu grada usput čekajući dolazak španjolske vojske koja je stigla 2. rujna 1634. godine, pet dana prije švedske vojske.

Švedska vojska bila je podijeljena na dva dijela pod zapovjedništvom dvojice zapovjednika grofa Horna i Bernharda Weimarskog. Šveđani su bili u nepovoljnijem položaju jer je udružena španjolsko-carska vojska imala više vojnika, no kako su bili naučeni da pobjeđuju, švedski zapovjednik Bernhard htio je pod svaku cijenu započeti bitku. Švedsku vojsku u manjoj su mjeri sačinjavali Šveđani jer se uglavnom sastojala od unovačenih njemačkih vojnika u protestantskim zemljama.

Sama bitka kod Nördlingena bila je cijelo vrijeme povoljna za katoličku stranu. Carsko-španjolske snage stigle su prve i zauzele su povoljnije položaje, posebice važnu uzvisinu koja je dominirala bojnim poljem. Carska vojska bila je smještena ispred švedske, dok su se u pozadini nalazili španjolski vojnici. Lijevo krilo carske vojske bilo je smješteno na uzvisini koja je pružala povoljan položaj za topništvo koje je tako moglo dominirati cijelim bojnim poljem. Carska vojska imala je bolju poziciju i švedska vojska pokušavala je zauzeti uzvisinu jurišem. Koordinacija između dvaju švedskih zapovjednika nije bila najbolja te na kraju nisu bili u stanju zauzeti spomenutu uzvisinu.

Prvotni pokušaj zauzimanja djelomično je uspio, no zbog manjka koordinacije pojedinih postrojbi u zauzetim pozicijama nastao je nered koji je iskoristila carska konjica i odbacila švedske snage. Po svoj prilici ti konjanici bili su Hrvati. Vojvoda Bernhard stoga je počeo predvoditi niz juriša na carske položaje koji su svi redom završili neuspješno. Zbog lošeg položaja švedske vojske koja se sada nalazila na meti carskog topništva, grof Horn zapovjedio je povlačenje glavnine snaga kojima je zapovijedao i koje su se sastojale uglavnom od pješništva. Tijekom povlačenja došlo je do pomutnje kada je švedsko konjaništvo došlo u sudar sa švedskim pješništvom koje se također povlačilo. Carske snage iskoristile su pomutnju i nanijele katastrofalan poraz švedskoj vojsci kada su uništili čitavo švedsko pješništvo, svih 12000 vojnika. Usput su zarobljeni mnogi švedski časnici, među kojima je bio i grof Horn kojeg su, kako se čini, zarobili Hrvati.

Hrvatski konjanici bili su u velikoj mjeri zaslužni za poraz švedskih snaga. Upravo su oni potjerali Šveđane kada se činilo da će važna uzvisina pasti u njihove ruke i upravo su oni bili zaduženi za fatalan poraz koji je zadesio švedsko pješništvo. Hrvati su se u velikoj mjeri proslavili upravo zahvaljujući svom sudjelovanju u bitci kod Nördlingena. Njihova ključna

uloga u bitci osigurala je pobjedu carskoj vojsci. Hrvati su tom prilikom zarobili veliki ratni plijen. Sama obljetnica bitke dugo se vremena slavila kao vojnički blagdan u Vojnoj krajini.

Što se tiče generalne posljedice ishoda bitke, važno je naglasiti da je njenim ishodom Švedska trajno izbačena iz uloge zaštitnice protestanata u Njemačkoj. Premda je švedska vojska i dalje bila u samoj Njemačkoj, ulogu koordinacije protestantskih snaga preuzima Francuska. Njemačke protestantske kneževine na kraju su zaključile mir s carem Ferdinandom u Pragu 1635. godine. Jačanje utjecaja Habsburgovaca u Carstvu nije odgovaralo francuskoj politici te je njezin kancelar kardinal Richelieu započeo pripreme za izravan ulazak Francuske u Tridesetogodišnji rat. Time se prvotno vjerski pa politički sukob pretvorio u borbu protiv utjecaja Habsburgovaca.

8. FRANCUSKO-ŠVEDSKO RAZDOBLJE RATA

U svibnju 1635. godine car je sklopio mir sa Saskom i Brandeburgom, dvjema najvažnijim kneževinama protestanata, kojima su se na kraju pridružile i ostale kneževine, osim Hessen-Kassela i Weimara koji su se pridružili Francuskoj. Tim mirom željelo se ispraviti sve nepravde koje su se nagomilale uvođenjem Restitucijskog edikta i koji je bio glavni razlog zbog kojeg su se protestantske kneževine i pridružile Gustavu Adolfu. Prihvatanjem tog mira, koji je bio potpisan u Pragu, ponovno je dvor stekao uvjete da konačno prekine ratne sukobe, koji su se odužili preko svake mjere, u svoju korist.

Međutim, iako je bila poražena i njezin utjecaj u Njemačkoj bio je značajno smanjen, Švedska nije još bila ispala iz rata. Švedski kancelar Axel Oxenstierna prihvatio je francusku vojnu i financijsku pomoć kako bi Švedska nastavila ratne operacije. Francuski kancelar, kardinal Richelieu, bio je svjestan da je jačanje Habsburgovaca prijatnija Francuskoj.

Francuska se već od 1634. godine počela pripremati za rat protiv Španjolske i Svetog Rimskog Carstva. Položaj Francuske između dviju zemalja kojima su vladali Habsburgovci nije bio povoljan; u slučaju da su obje zemlje bile jake i organizirane Francuska bi se našla opkoljenom. Toga je bio svjestan i francuski kralj Luj XIII. (1610. –1643.) kada je kardinalu Richelieu zapovjedio da započne s pripremanjima za rat.

Richelieu je odlučio preuzeti inicijativu i borbe odmah prenijeti na teritorij habsburških zemalja. Isto tako bilo je bitno osigurati daljnju švedsku vojnu prisutnost u Njemačkoj te je stoga u dogovoru sa švedskim kancelarom Oxenstiernom Richelieu osigurao švedskoj godišnju francusku financijsku potporu u iznosu 400000 talira. Isto tako, dodijeljeno je 1,6 milijuna talira Berhardu od Saxe-Weimara s namjerom da skupi vojsku u Njemačkoj od 18000 vojnika. Francuski utjecaj tako je zamijenio švedski, te je Francuska sklopila savez sa Švedskom, Nizozemskom, Savojom, Venecijom i Mantovom u travnju 1635. godine, s namjerom da konačno porazi Habsburgovce.

Francuske pripreme za rat obuhvaćale su opremanje i slanje vojske na nekoliko različitih frontova: na sjeveroistok prema Nizozemskoj, na istok prema Njemačkoj, na jugoistok prema Italiji i na jug prema Španjolskoj. Ukupan broj vojnika angažiranih u svim tim operacijama bio je preko 100000 pješaka i 10000 konjanika, s tendencijom da se ti brojevi i dodatno povećaju s novim postrojbama. Francuska je uspjela poštediti svoj teritorij od ratnih razaranja tako što je pružala pomoć drugim stranama u ratu te je sada bila u mogućnosti da opremi toliku

vojsku. Međutim, sami vojnici, časnici i posebice zapovjednici nisu imali iskustva u vođenju vojske te u izvršavanju tako ambiciozno postavljenih ciljeva.

Unatoč tako postavljenoj neprijateljskoj opoziciji, car Ferdinand II. odlučio je da je došlo vrijeme da svog sina i službeno proglasi rimskim i njemačkim carem pod imenom Ferdinand III. Njemački staleži, koji su podupirali cara ili se pomirili s njim, prihvatili su takav izbor bez puno protivljenja. S druge strane, neprijatelji cara, posebice Francuzi i Šveđani, shvatili su to kao provokaciju te su s nesmanjenom žestinom nastavili ratne pripreme.

Početne ratne operacije francuske vojske nisu uspjele ostvariti svoje zadane ciljeve. Dvije francuske vojske poslone u Nizozemsku i Italiju nisu uspjele poraziti španjolske snage koje su se tamo nalazile. Francuske postrojbe u Njemačkoj udružile su se sa švedskom vojskom i vojskom koju je vodio Bernhard Weimarski.

Vojvoda Bernhard Weimarski započeo je ratne operacije na Rajni s francuskim i švedskim postrojbama. U susret tim udruženim snagama krenuo je carski general Gallas u čijoj su se vojsci borili i Hrvati. General Gallas uspio je odbaciti Šveđane i Francuze do Metza. Hrvatske konjaničke postrojbe uspjele su u potpunosti poremetiti komunikaciju i opskrbu neprijateljske vojske koja je bila prisiljena povući se natrag u Francusku.

Nove postrojbe Hrvata unovačene su i poslone na ratišta diljem Europe, iako je u samoj Hrvatskoj situacija bila isto loša zbog stalne prijetnje Osmanskog Carstva. Gallas je u svoju vojsku nastojao uključiti što više hrvatskih vojnika. Prema onovremenim svjedočanstvima, pojedine hrvatske postrojbe nastupale su pod zastavom na kojoj je s jedne strane bio naslikan sveti Mihovil, a na drugoj strani Bogorodica.

Godine 1636. ponovno je pokrenuta francuska kampanja prema Njemačkoj koja je opet završila neuspjehom. Bernhard Weimarski i francuski general Conde bili su prisiljeni povući se natrag u Francusku kako bi zaustavili carske snage pod Gallasom koje su počele prodirati na francuski teritorij. Španjolska je vojska također iz pravca Nizozemske krenula u pravo osvajanje u Francuskoj, gdje su se gradovi redom predavali ili su bili zauzamani silom. Zauzećem strateškog grada Corbiea na Sommi, španjolsko-carske snage našle su se na samo 130 kilometara od Pariza. Ostvarilo se upravo ono što je Richelieu nastojao izbjeći, rat se prenio na francuski teritorij te se Francuska sada našla u izrazito teškoj situaciji.

Za sve te uspjehe velikim djelom bile su zaslužne hrvatske pukovnije koje su se čak nalazile i u španjolskoj vojsci pod Isolanijem. U samoj carskoj vojsci Hrvati su s Poljacima služili u

prethodnici vojske pod zapovjedništvom generala Johanna von Wertha. Napredovanje hrvatskih konjanika bilo je spektakularno, te su pojedine jedinice došle čak i do predgrađa Pariza. Njihova je uloga ipak bila ograničena u tom pogledu jer glavnina španjolsko-carske vojske nije krenula za njihovim napredovanjima. Postojao je i plan da se i španjolska vojska izravno iz Španjolske uključi u rat, čime bi Francuska u svakom pogledu na kraju bila poražena, no njezini pokreti odgođeni su za sljedeću godinu te se na kraju i španjolsko-carska vojska povukla u Njemačku. Habsburgovci su izgleda bili pred povijesnom prilikom da slome svog vjekovnog rivala, no na kraju ju nisu iskoristili u potpunosti.

Godina 1637. važna je prvenstveno zbog toga što umire car Ferdinand II. i nasljeđuje ga njegov sin, car Ferdinand III. (1637. – 1657.). On je bio sklon rat konačno zaključiti diplomatskim putem, no proći će još dosta vremena dok to ne bude moguće.

Rat je nastavljen bez neke općenite i sveobuhvatne strategije na bilo kojoj strani. Sve se svelo na gomilu pojedinačnih sukoba malih vojnih jedinica koje na kraju nisu mogle ostvariti veći uspjeh.

Jedini važniji francuski uspjeh bila je Bernhardova pobjeda kod Rheinfeldena te zauzeće tvrđave Breisach u prosincu 1638. godine. Zarobljen je i general Werth. Tu se također spominju hrvatske satnije koje opsjednutoj tvrđavi dostavljaju hranu i streljivo i koje se gerilom bore protiv opsadne vojske. U borbama protiv Francuza oko Koblenza 1638. godine spominju se hrvatske pukovnije pod Forgačom, Menhardom i Corpusom.³⁰

Vojvoda Bernhard nakon ovog svog najvećeg vojnog uspjeha došao je do zaključka da može samostalno voditi svoju politiku bez Francuske. Ipak, kardinal Richelieu nije bio sklon tom mišljenju te je uskratio svu financijsku potporu koju je Francuska do tada pružala vojvodi. Bez pomoći Francuske, Bernhard se našao u situaciji da svoj trenutni uspjeh nije mogao dalje iskoristiti, nego je zapao u vođenje defenzivnih operacija. Na kraju je 1639. godine Bernhard Weimarski umro od kuge te su protestanti u Njemačkoj izgubili važnog vojnog zapovjednika. Unatoč svemu, Bernhard je na kraju uspio odbaciti carske postrojbe od francuskih granica te se rat ponovno nastavio u samoj Njemačkoj.

Paralelno s upadom španjolsko-carske vojske u Francusku, vodile su se borbe između švedske i carske vojske u samoj Njemačkoj. Zapovjedništvo nad švedskom vojskom nakon poraza kod Nördlingena preuzeo je Johan Baner koji je uspio ponovno reorganizirati demoraliziranu

³⁰Isto, 85. str.

švedsku vojsku. On je također nakon smrti Bernharda Weimarskog preuzeo zapovjedništvo nad njemačkom protestantskom vojskom. Prvi uspjeh koji je Baner postigao bio je 1636. godine kod Wittstocka, gdje je reorganizirana švedska vojska, usprkos nepovoljnijem položaju, pobijedila carsko-sasku vojsku koja je poslana protiv nje. Ipak, švedski uspjeh nije bio dugog vijeka jer je već 1638. godine carska vojska pobijedila švedsku vojsku kod Vlotha. U toj bitci poraženi su posljednji ostatci falačke vojske koju je okupio Frederickov sin Karlo uz financijsku i vojnu pomoć Engleza.

U travnju 1639. godine Baner je provalio s vojskom u Češku u kojoj je uspio pobijediti nekoliko carskih vojski. U tim vojskama bili su i Hrvati koji su se nalazili pod Isolanijevim zapovjedništvom. Ipak, to nije dugo trajalo zato što je general Isolani umro u Beču u proljeće 1640. godine te zapovjedništvo nad hrvatskim postrojbama preuzima general Piccolomini.

Baner je nastavio nizati promjenjivi uspjeh protiv carskih snaga. Njemu u pomoć došao je francuski general Guébriant zajedno s francuskom vojskom. Iako nisu uspjeli u potpunosti koordinirati zajednički svoje snage, imali su nekoliko uspjeha koji su ostali ipak neiskorišteni. Baner se razbolio i umro u svibnju 1641. godine pa je zapovjedništvo nad švedskom i njemačkom protestantskom vojskom preuzeo general Torstensson.

Torstensson je dobio pojačanje iz švedske i novčanu pomoć s ciljem da ponovno pokuša proboj do Beča. U svojoj kampanji upada u Sasku gdje pobjeđuje vojsku saskog kneza Johana Georga te prodire sve do Šleske i Moravske. Zauzećem tvrđave Olomouc njegova vojska dolazi nadomak Beču. Prilikom švedske opsade Olomouca kao jedan od zapovjednika u carskoj vojsci spominje se hrvatski ban Nikola Zrinski. On je još i prije nudio vojnu pomoć Beču sa svojim postrojbama koje je unovačio u Hrvatskoj i sam opremio dok je zauzvrat tražio da bude zapovjednik svih hrvatskih pukovnija, međutim carski dvor nije pristao na njegove uvjete.

No Torstensson nije mogao zadati konačan udarac Habsburgovcima zbog toga što je počeo imati ozbiljnih logističkih problema te je također carska vojska pod zapovjedništvom generala Piccolominija i careva brata nadvojvode Leopolda počela s pripremom protunapada. Torstensson se na kraju povukao prema Leipzigu koji je započeo opsjedati. Carska vojska krenula je u potjeru za švedskom vojskom koju na kraju prisilila na drugu bitku kod Breitenfelda na gotovo istom mjestu gdje je prije jedanaest godina švedski kralj Gustav Adolf pobijedio carskog generala Tillyja.

Druga bitka kod Breitenfelda započela je i prije dolaska carske vojske opsadom Leipziga. Švedska vojska došla je pred grad 17. listopada 1642. godine te je do 20. listopada pokušavala topničkom paljbom i jurišima zauzeti grad prije dolaska carske vojske. Međutim, iako je branitelja u Leipzigu bilo malo, oni su uspjeli odbiti prvotne nasrtaje Šveđana. Torstensson je privremeno odustao od opsade i 21. listopada pokrenuo svoje snage s ciljem da dočeka nadolazeću carsku vojsku. Torstensson je odlučio dočekati carsku vojsku na gotovo identičnom mjestu gdje je prije jedanaest godina švedski kralj Gustav Adolf odnio svoju najveću pobjedu nad njom.

Nadvojvoda Leopold i general Piccolomini bili su uvjereni da će taj puta carska vojska odnijeti pobjedu jer je bila brojčano nadmoćna švedskoj vojsci i sastojala se od veterana. Švedska vojska imala je sveukupno oko 15000 vojnika, dok je carska vojska brojila oko 25000 vojnika. Hrvatski konjanici nisu bili u velikom broju zastupljeni u carskoj vojsci te su služili uglavnom kao izvidnica.

Druga bitka kod Breitenfelda je, kao i prva, završila potpunim porazom carske vojske. Iako je bila brojnija, carska vojska nastupala je bez konkretnog borbenog plana i bez sveobuhvatne strategije kojom bi osigurala pobjedu. Također, komunikacija među pojedinim postrojbama i zapovjednicima bila je izrazito loša, što je pridonijelo tomu da su vojnici počeli uzmicati i bježati sa svojih položaja čim su vidjeli slom susjednih postrojbi.

Švedski napad započeo je na carsko lijevo krilo koje je pod pritiskom švedskog konjaništva i pješništva brzo slomljeno. Protunapad carskog središnjeg dijela brzo je suzbijen i u sljedećoj švedskoj navali ništa nije moglo spriječiti slom carske vojske i paničan bijeg vojnika koji su pojedini niži zapovjednici očajnički pokušavali spriječiti.

Na desnom krilu carske vojske nalazili su se hrvatski i ugarski konjanici koji su s ostatkom vojske suzbili prvu navalu švedske vojske, ali na kraju su ostali na svojim položajima i nisu se uključili u ostatak bitke. Kad je nastupio slom carskog lijevog krila i središnjice, svi vojnici na lijevom krilu, uključujući i Hrvate, jednostavno su se povukli s bojnog polja i prepustili pobjedu Šveđanima.

Poraz carske vojske bio je potpun. Isti dan palo je 5000 vojnika, još toliko poginulo je sljedećih nekoliko dana dok su ih švedske postrojbe progonile, dok je također oko 5000 vojnika zarobljeno i priključeno švedskoj vojsci. Poraz carske vojske zapečatio je sudbinu Leipziga. Zauzet je nakon mjesec dana opsade te sve do 1650. godine ostao pod švedskom kontrolom.

Carski poraz u drugoj bitci kod Breitenfelda značio je i polagan, ali siguran poraz Habsburgovaca u ratu. Iako borbe ni izbliza nisu bile pred završetkom, položaj cara i Bečkog dvora postao je dosta loš i sam car Ferdinand III. bio je spreman započeti dogovore o miru. Carski saveznici Španjolci našli su se u još gorjoj poziciji. U Španjolskoj su buknule pobune, jedna u Portugalu, druga u provinciji Kataloniji, obje financirane od strane Francuske. Dvije cijele flote s vojskom poslone su u Nizozemsku i španjolske kolonije u Južnoj Americi bile su uništene. Španjolski kralj Filip IV. nije si više mogao priuštiti slanje pomoći caru Ferdinandu III. Ipak, rat između Francuske i Španjolske nije jenjavao.

Španjolska vojska u Nizozemskoj ponovno se pokrenula u svibnju 1643. godine s namjerom da prodre do Pariza u najkraćem roku. Njeno brojčano stanje bilo je oko 27000 vojnika i u njezinu sastavu nalazili su se i hrvatski konjanici pod zapovjedništvom markiza D'Albuquerquea. Međutim, francuska vojska pod zapovjedništvom generala Condea od 23000 ljudi došla joj je u susret i prilikom španjolske opsade Rocroija nanijela joj težak poraz. Nije više bilo španjolskih pokušaja da napadnu Francusku iz smjera Nizozemske, no sam rat između Francuske i Španjolske nastavio se na Pirinejskom poluotoku te je trajao i nakon završetka Tridesetogodišnjeg rata, sve do 1659. godine

Godine 1642. umro je kardinal Richelieu. Na mjesto kancelara u Francuskoj došao je kardinal Jules Mazarin. Godine 1643. umire kralj Luj XIII., kojeg nasljeđuje njegov četverogodišnji sin Luj XIV. (1643.– 1715.). Te dvije ključne promjene u vrhu vlasti Francuske utjecale su na njezine vojne pokrete. Francuska nije bila u mogućnosti prijeći u napad na Bavarsku, kako je odlučeno u njihovom dogovoru sa Švedskom.

Francuzi uspjeh kod Rocroija protiv španjolske vojske nisu mogli ponoviti u Njemačkoj. Nekoliko mjeseci nakon Rocroija, u studenom 1643. godine, francuska vojska sukobila se s udruženom njemačkom katoličkom vojskom koja joj je nanijela težak poraz kod Tuttlingena. Vrhovni zapovjednik katoličkih snaga, bavarski general Mercy, uspio je iznenaditi francusku vojsku te joj nanijeti teške gubitke. U borbi su sudjelovali i hrvatski konjanici pod zapovjedništvom Johhana von Wertha. Njihova uloga došla je do izražaja i u nadolazećim zimskim mjesecima, kada su carske snage napadale Francuze u zimskim taborima nastojeći ih spriječiti da se oporave od prvobitnog poraza.

Na krajnjem sjeveru Europe u rat je ponovno ušla Danska koja se nalazila u stalnom prikrivenom sukobu sa Švedskom za prevlast na Baltičkom moru. Danska je započela tajne pregovore s carsko-katoličkim snagama s namjerom da se uključi u rat na njihovoj strani.

Švedsko državno vijeće međutim odlučilo se na preventivan potez nakon što je doznalo za pregovore, te se 1643. godine iznenada napalo Dansku prije nego je ona do kraja zaključila pregovore s carsko-katoličkom stranom. Šveđani su također sklopili tajni dogovor s vladarem Erdelja, Georgom I. Rakoczyjem (1630. –1648.) koji je trebao tek 1644. godine obznaniti svoje namjere.

Car Ferdinand III. poslao je vojsku od 18000 vojnika pod generalom Gallasom prema Danskoj da joj pomogne u borbi protiv Šveđana. Međutim, Rakoczy je započeo s vojnim pripremama te je Gallas opozvan kako bi se sukobio sa njim. Gallasova vojska bila je prisiljena vraćati se krajevima koji su bili opustošeni prijašnjim ratovanjima, te je većina vojnika podlegla gladi i bolestima. Na kraju je u Češku stiglo oko 1000 vojnika. Car je na to smijenio Gallasa kao zapovjednika zbog tog propusta.

Na sjeveru je švedski general Torstensson brzo porazio dansku vojsku bez daljnjeg carskog uplitanja. Sama Danska bila je iscrpljena i nije se mogla dugo odupirati Šveđanima. Već 1645. godine potpisan je mir sa Švedskom koja je dobila znatne teritorijalne ustupke. Danska više nije sudjelovala u Tridesetogodišnjem ratu.

Nakon što je porazio dansku vojsku, Torstensson je krenuo na oslabljenu carsku vojsku. Nasuprot njemu našao se carski general Hatzfeldt koji je uspio sakupiti vojsku i dočekati Šveđane kod Jankova u okolici Praga. Bitka se odigrala 5. ožujka 1645. godine i u njoj je carska vojska doživjela težak poraz. Torstensson je bio u prilici zauzeti Beč i Prag, ali morao se povući s vojskom zato što nije uspio osigurati logističku opskrbu svoje vojske. Torstensson je računao na pomoć Rakoczyja koji bi iz Ugarske došao sa svojom vojskom i osiguranom opskrbom za švedsku vojsku. U slučaju da se to dogodilo, sudbina cara i carstva bila bi zapečaćena. Međutim, kretanje Rakoczyjeve vojske prema švedskim položajima spriječio je jedan od najvećih hrvatskih zapovjednika u Tridesetogodišnjem ratu, Nikola Zrinski.

Nikola Zrinski i njegov brat Petar ponudili su caru pomoć sa svojim snagama pod uvjetom da Nikola bude zapovjednik svih hrvatskih postrojbi. Iako je u početku car odbio njihovu ponudu, daljnji uspjesi Šveđana i prijetnja Rakoczyja prisilili su cara da im se obrati za pomoć.

Na kraljev poziv pridružio se 1646. godine hrvatskoj banskoj vojsci sa svojih tristo međimurskih podanika Nikola Zrinski, koji se netom bio, 17. rujna 1645. godine, vjenčao s Euzebijom, kćerkom grofa Gašpara Draškovića. Svoju četu odjevenu u svilu i baršun doveo je pred kralja u Skalice u sjeverozapadnoj Ugarskoj te se brzo odlikovao u borbi sa Šveđanima i

njihovim saveznikom Jurjem I. Rakoczyjem, razbivši mu vojsku i zaplijenivši mnogo oružja i jedan barjak. Za nagradu kralj ga je odlikovao tako da ga je u dvadeset šestoj godini imenovao generalom hrvatskih četa (*Croatorum omnium generalis*). Sljedeće godine, 1647., došao je na bojište Petar Zrinski, mladić orijaške snage i lavovske hrabrosti.³¹

Tridesetogodišnji rat približavao se kraju i bilo je jasno da se car Ferdinand III. nalazio u lošijoj situaciji. Nakon druge bitke kod Nördlingena u kolovozu 1645. godine zajednička carsko-bavarska vojska pod zapovjedništvom generala Mercya i Wertha poražena je od snaga francusko-protestantske vojske kojom su zapovijedali francuski generali Turenne i Condé. Tim porazom bavarska vojska potpuno je uništena i Bavarska se našla na udaru švedske i francuske vojske, koje su bez ikakve opozicije imale slobodne ruke u ophođenju u Bavarskoj.

Ipak, udružene protuhabsburške snage ni taj put nisu bile u mogućnosti do kraja slomiti carsku vojsku. Godine 1646. nova carska vojska brojala je 40000 vojnika, no na kraju nije bila dorasla udruženim francusko-švedskim snagama. Nova vojska nije mogla istjerati Šveđane i Francuze iz Bavarske te je bavarski knez Maksimilijan tražio mir po bilo koju cijenu. Švedskog generala Torstenssona zamijenio je general Wrangel koji je nastavio operacije u Bavarskoj, Češkoj i Moravskoj.

Hrvatske postrojbe pod zapovjedništvom Nikole i Petra Zrinskog te ondašnjeg hrvatskog bana Ivana Draškovića sudjelovale su svim važnijim borbama u Bavarskoj i Češkoj. U tim su akcijama hrvatski vojnici postigli značajne uspjehe, no čak ni njihov sveopći angažman nije mogao spriječiti carski poraz.

Neke od važnijih akcija hrvatskih vojnika uključuju njihovu obranu carskog tabora od iznenadnog napada švedske vojske. Wrangel je pokušao nekoliko puta 1647. godine u iznenadnim napadima zarobiti samog cara Ferdinanda III. koji se priključio carskoj vojsci i boravio s njom u taboru.

³¹ Ferdo Šišić, *Posljednji Zrinski i Frankopani na braniku domovine*, Matica hrvatska, Zagreb, 1919., str. 14.

9. WESTFALSKI MIR

Iako su pregovori o ponovnom uspostavljanju mira započeli još 1644. godine, nije bilo moguće postići dogovor jer carska strana nije bila spremna udovoljiti zahtjevima koje su postavili Švedska i Francuska. Nakon poraza carske i bavarske vojske kod Jankova i kod Alerheima, carska strana bila je spremna popustiti zahtjevima. Švedska je bila spremna za konačno potpisivanje mira, dok je Francuska još provodila ratne operacije želeći steći što bolji položaj. U svibnju 1648. godine u Francuskoj je izbio veliki ustanak koji je dobio naziv ustanak Fronde. U takvoj situaciji Francuska je konačno bila spremna na potpisivanje mira.

Prema konačnim odredbama mira, određeno je da se odredbe mira u Augsbuurgu iz 1555. godine ponovno uvedu te da ih se i proširi. Utvrđena je vjerska tolerancija i sustav po kojem bi vladar, ako bi promijenio vjeru, trebao ostaviti svojim podanicima slobodu biranja vjere koja nije nužno ista kao vladareva. Iako je prošlost vremena dok se sasvim nisu utvrdile te odredbe, njihovim usuglašivanjem i provođenjem vjera više nije bila vodeći čimbenik u odlučivanju o političkom djelovanju u Europi.

Politički ustroj Svetog Rimskog Carstva postao je fragmentiran jer su sve njemačke kneževine dobile mogućnost da samostalno upravljaju svojim vanjskim i unutarnjim poslovima, bez carske intervencije. Uloga cara time je sve više poprimala simbolični karakter. Njegov autoritet time je ostao ograničen na nasljedne austrijske zemlje i ostale pridružene zemlje kao što su Ugarska i Hrvatska.

Habsburška Monarhija, proizašla iz skupa različitih dijelova, ali sada ujedinjena pod jednom jedinom carskom i kraljevskom vlašću, postala je moćna i punopravna država. Sad već bez protivnika i odvojeni od svojih zapadnih susjeda, kao i od Španjolske, ujedinjeni teritoriji vladara Svetog Rimskog Carstva bili su dovoljno prostrani da su mu mogli osigurati mjesto među najvažnijim europskim vladarima. Naprotiv, nova stabilnost u Carstvu više je bila utemeljena razdvajanjima nego na jedinstvu. Na Westfalskom kongresu knezovi su osigurali vrhovnu vlast nad pokrajinama koje su im dodijeljene i vrsta kolektivne premoći u Saboru u pogledu redovnih zajedničkih poslova koji se tiču oporezivanja, obrane, zakonodavstva i javnih pitanja, bez carske intervencije, a formula „prijateljskog slaganja“ onemogućavala je bilo kakvu promjenu *statusa quo*.³²

³² Skupina autora, *Povijest 10 Doba apsolutizma (17. stoljeće)*, Europapress holding, Zagreb, 2007., str. 179.

Definitivno je nestao habsburški san o teritorijalnoj hegemoniji. Francuskoj je potvrđeno posjedovanje Pinerola u Italiji i triju biskupija – Metza, Toula i Verduna na rajnskoj granici – a dobila je i Alsace bez Strasbourga. Nizozemska (nazvana i Republika Ujedinjenih Provincija) je definitivno priznata kao neovisna država. Švedska je na njemačkom području dobila zapadnu Pomeraniju, Bremen, Szczecin i ušće Odre, osiguravši tako svoju prevlast na Baltiku i dobivši pravo glasa u njemačkom saboru. U Njemačkoj je ponovno obnovljena izborna kneževina Palatinat (Falačka), na čelo koje je došao sin Friedricha V.³³

Westafalskim mirom utvrđena je politička i vjerska situacija u središnjoj i zapadnoj Europi sljedeće stoljeće i pol.

³³ S. Bertoša, *Svjetska povijest modernog doba (XVI.-XIX. stoljeće) s posebnim osvrtom na Apeninski poluotok*, str. 82.

10. HRVATSKI VOJNICI NAKON TRIDESETOGODIŠNJEG RATA

Tijekom Tridesetogodišnjeg rata, Hrvati su došli na dobar glas kao vojnici koji su bili odani te su uvijek u pravom trenutku udarali na neprijatelja tamo gdje je bio najranjiviji. Kako je tijekom prijašnjih ratova s Osmanlijama Hrvatska bila opustošena, Hrvati su u velikoj mjeri stupali u vojnu službu jer im je jedino rat pružao priliku da se na neki način domognu sredstava za život. Za njih rat je bio posao koji je trebalo obaviti. Nakon prestanka ratnih sukoba u Njemačkoj većina Hrvata vratila se u domovinu. Međutim, jedan dio hrvatskih vojnika stupio je u vojnu službu drugih zemalja. U svojoj novoj ulozi Hrvati su bili dijelom dvorske straže pojedinih vladara.

Hrvatski vojnici spominju se u poljskoj službi te kao dio posebnih postrojbi u službi njemačkih knezova. Saski knez Johann Georg II. imao je u svojoj službi jednu postrojbu Hrvata koja je brojila nešto manje od 100 vojnika.

Njihov najpoznatiji angažman bio je u Francuskoj u kojoj su bili angažirani čak i za vrijeme Tridesetogodišnjeg rata. Naime, nekoliko postrojbi Hrvata ušlo je u francusku službu na prijedlog kardinala Mazarina koji im je ponudio redovitu plaću koju u carskoj vojsci nisu dobivali već neko vrijeme.

Pukovnik Paul-Henri Raab, hrvatski časnik čija je pukovnija primljena u Francusku službu 8. kolovoza 1641. godine, u doba Tridesetogodišnjeg rata, a 1652. godine imala tisuću, možda čak i tri tisuće konjanika, primjer je plaćenih vojnika kakve su njihovi suvremenici nazivali „ljudima rata“ i koji su se stavljali u kraljevu službu u vrijeme najvećeg zamaha Fronde.³⁴

Oni su služili za gušenje ustanka u Francuskoj jer se Mazarin nije do kraja pouzdavao u njih da bi ih upotrijebio protiv carske vojske. Nakon završetka Tridesetogodišnjeg rata Hrvati su ostali u Francuskoj, gdje je 1664. godine ustrojena pukovnija kraljevskih Hrvata nazvana Royal Cravattes.

Kod razmatranja povijesti tih hrvatskih tjelesnih straža može se uočiti isti razvitak kao i kod velikog Tridesetogodišnjeg rata, da se pojam „Hrvati“ upotrebljavao za sasvim određeni rod vojske. U tom smislu bila je 5. svibnja 1746. godine sastavljena četa francuskih dobrovoljaca „Comagnie d'infanterie de Croates“, kombinacija između konjaništva i pješništva. Ti odredi

³⁴ Luc Orešković, *Luj IV. i Hrvati*, Dom i Svijet, Zagreb, 2000., str. 28.

nosili su oko vrata komad sukna koji se kasnije po njima prozvao „cravatte“, prvi početak i ishodište današnje kravate.³⁵

Kao i u Francuskoj, Hrvati nisu bili zaboravljeni ni u Švedskoj, gdje su i u jezik ušli pojmovi kravata i Hrvat, iako dosta izmijenjenog značenja.

Riječ kravata više se u Švedskoj ne upotrebljava, ali je riječ „krabat“ svakodnevna. Nekad je označavala neobuzdana živahna čovjeka, kako to objašnjava rječnik Švedske akademije i dodaje da taj leksem dolazi od riječi Hrvati. S vremenom je došlo do pomicanja značenja toga izraza s lošeg ka boljem, pa ako danas hoćete nekog pohvaliti u Švedskoj i od milja ga nazvati junačinom, recite mu da je krabat.³⁶

³⁵Ernest Bauer, *Sjaj i tragika hrvatskog oružja*, Matica hrvatska, Zagreb, 1991., str. 52.

³⁶Borislav Arapović, „Hrvatska simbolika u Švedskoj“, *Hrvatsko slovo*, Zagreb, 17.srpnja 1998., str. 16.

11. ZAKLJUČAK

U šesnaestom stoljeću Hrvatska se našla u velikoj opasnosti od Osmanlija koji su nastojali zauzeti njezin teritorij. Zahvaljujući hrabrosti i požrtvovanosti hrvatskog naroda namjere Osmanlija nisu bile ostvarene. Međutim, teritorij ondašnje Hrvatske sveo se na „ostatke ostataka“ te je stanovništvo pretrpjelo neviđena razaranja. Oni koji su preživjeli bili su prisiljeni preuzeti odlike ratnika i vojnika koji su u svakoj situaciji bili spremni na obranu svojih domova i obitelji. Međutim, kako resursi Hrvatske nisu bili dovoljni da se do kraja obrani zemlja, postalo je nužno tražiti pomoć izvana. Izborom Habsburgovca Ferdinanda za hrvatskog kralja 1526. godine, hrvatski sabor pobrinuo se da se nastavi stoljetna državnost Hrvatske u obliku jedne od habsburških zemalja. Habsburgovci su slali pomoć Hrvatskoj zbog toga što su tako branili i svoja ostala područja na kojima su vladali. Međutim, izbijanjem Tridesetogodišnjeg rata, Hrvati su se također našli u situaciji da pomažu Habsburgovcima u njihovoj politici u srednjoj Europi. Hrvatski vojnici tako su dobili priliku pokazati svu svoju vještinu stečenu u stoljetnim krvavim borbama s Osmanlijama. U ratu koji je zahvatio gotovo čitavu Europu Hrvati su se pokazali kao jedni od najboljih i najodanijih vojnika. Njihov angažman ostavio je trajni trag ne samo u modi nego i u jeziku i narodnoj kulturi kada je u Njemačkoj nastala izreka *Sačuvaj nas Bože kuge, gladi i Hrvata*.

12. LITERATURA

1. Aralica, Tomislav, *Hrvatski ratnici kroz stoljeća, Oprema, oružje, i odore hrvatskih ratnika od oko 800. do 1918. godine*, knjiga 1., Znanje, Zagreb, 2006.
2. Arapović, Borislav, „Hrvatska simbolika u Švedskoj“, *Hrvatsko slovo*, Zagreb, 17. srpnja 1998., str. 16.-17.
3. Bauer, Ernest, *Hrvati u Tridesetogodišnjem ratu*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1941.
4. Bauer, Ernest, *Sjaj i tragika hrvatskog oružja*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1991.
5. Bertoša, Slaven, *Svjetska povijest modernog doba (XVI.-XIX. stoljeće): s posebnim osvrtom na Apeninski poluotok*, Profil International, Zagreb, 2004.
6. Dirlmeier, Ulf, *Povijest Njemačke*, Barbat, Zagreb, 1999.
7. Ingrao, Čarls, *Habzburška monarhija 1618.-1815.*, Centar za regionalizam, Novi Sad, Zadruga Res Publica, Beograd, 2014.
8. Kukuljević Sakcinski, Ivan, *Borba Hrvatah u Tridesetstoljetnom ratu*, tiskom Dragutina Albrechta, Zagreb, 1874.
9. Noël, Jean-Francois, *Sveto Rimsko Carstvo*, Barbat, Zagreb, 1998.
10. Orešković, Luc, *Luj IV. i Hrvati*, Dom i svijet, Zagreb, 2000.
11. Pavičić, Slavko, *Hrvatska ratna i vojna povijest*, Nakladničko trgovačko društvo Mato Lovrak, Zagreb, 1998.
12. Skupina autora, *Povijest 9 Počeci novoga doba (16. stoljeće)*, Europapress holding, Zagreb, 2007.
13. Skupina autora, *Povijest 10 Doba apsolutizma (17. stoljeće)*, Europapress holding, Zagreb, 2007.
14. Skupina autora, *Povijest Češke od seobe Slavena do suvremenog doba*, Sandorf, Zagreb, 2014.
15. Skupina autora, *Povijest Hrvata od kraja 15. stoljeća do kraja Prvoga svjetskog rata*, Školska knjiga, Zagreb, 2005.
16. Skupina autora, *Velika ilustrirana povijest svijeta 12*, Otokar-Keršovani, Rijeka 1976.
17. Skupina Autora, *Vojna Enciklopedija 10 Telesno-Žužul*, Izdanje redakcije vojne enciklopedije, Beograd, 1967.
18. Šišić, Ferdo, *Posljednji Zrinski i Frankopani na braniku domovine*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1919.
19. Šišić, Ferdo, *Pregled povijesti hrvatskoga naroda*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1962.

20. Vukšić, Velimir, „Na vječnom putu borbe i opstojnosti. Hrvatska vojska kroz povijest (XX. dio) Tridesetogodišnji rat (1618. – 1648.)“, *Hrvatski vojnik*, Ministarstvo obrane Republike Hrvatske, Zagreb, rujan 1997., str. 82.-87.
21. Vukšić, Velimir, „Na vječnom putu borbe i opstojnosti. Hrvatska vojska kroz povijest (XXI. dio) Tridesetogodišnji rat (1618. – 1648.)“, *Hrvatski vojnik*, Ministarstvo obrane Republike Hrvatske, Zagreb, listopad 1997., str. 82.-85.
22. Vukšić, Velimir, „Na vječnom putu borbe i opstojnosti. Hrvatska vojska kroz povijest (XXII. dio) Tridesetogodišnji rat (1618. – 1648.)“, *Hrvatski vojnik*, Ministarstvo obrane Republike Hrvatske, Zagreb, studeni 1997., str. 82.-86.
23. Vukšić, Velimir, „Na vječnom putu borbe i opstojnosti. Hrvatska vojska kroz povijest (XXIII. dio) Tridesetogodišnji rat (1618. – 1648.)“, *Hrvatski vojnik*, Ministarstvo obrane Republike Hrvatske, Zagreb, prosinac 1997., str. 82.-86.
24. Vukšić, Velimir, „Na vječnom putu borbe i opstojnosti. Hrvatska vojska kroz povijest (XXIV. dio) Tridesetogodišnji rat (1618. – 1648.)“, *Hrvatski vojnik*, Ministarstvo obrane Republike Hrvatske, Zagreb, siječanj 1998., str. 82.-85.
25. Vukšić, Velimir, „Na vječnom putu borbe i opstojnosti. Hrvatska vojska kroz povijest (XXV. dio) Tridesetogodišnji rat (1618. – 1648.)“, *Hrvatski vojnik*, Ministarstvo obrane Republike Hrvatske, Zagreb, veljača 1998., str. 82.-85.
26. Vukšić, Velimir, „Na vječnom putu borbe i opstojnosti. Hrvatska vojska kroz povijest (XXVI. dio) Tridesetogodišnji rat (1618. – 1648.)“, *Hrvatski vojnik*, Ministarstvo obrane Republike Hrvatske, Zagreb, ožujak 1998., str. 86.-90.
27. Vukšić, Velimir, „Na vječnom putu borbe i opstojnosti. Hrvatska vojska kroz povijest (XXXV. dio) Veliki turski rat 1683. – 1699.“, *Hrvatski vojnik*, Ministarstvo obrane Republike Hrvatske, Zagreb, siječanj 1999., str. 82.-85.